

STRAFFANSVAR FOR FORETAK

Kandidatnummer: 655
Leveringsfrist: 27.04.2009

17989 ord

15.07.2009

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Presentasjon av tema	1
1.2	Oppgavens problemstillinger	2
1.3	Rettskilder og metode	3
1.4	Historikken om gjeldende rett	4
1.5	Bakgrunnen for foretaksansvaret	5
1.5.1	Nye typer lovbrudd og problematisk å finne kilden til lovbruddet	5
1.5.2	Prevensjonshensynet	6
1.5.3	Rettferdighetshensynet	7
<u>2</u>	<u>FORETAKSBEGREPET</u>	<u>9</u>
2.1	Legaldefinisjonen i strl. § 48a annet ledd	9
2.2	Litt nærmere om de forskjellige rettssubjektene	9
<u>3</u>	<u>VILKÅR FOR FORETAKSSTRAFF</u>	<u>12</u>
3.1	Innledning	12
3.2	Grunnvilkåret: ”et straffebud må være overtrådt”	12
3.2.1	Handlingen må være straffesanksjonert	13
3.2.2	Handlingen må dekke gjerningsbeskrivelsen, og det må ikke foreligge noen straffrihetsgrunn	13
3.3	Skyldkravet	14
3.3.1	Innledning	14
3.3.2	Er skyld et vilkår for foretaksstraff?	15
3.3.3	Forholdet mellom anonyme og kumulative feil og skyldkravet i det enkelte straffebudet	18

3.4	Foretaksstraffen og tilregnelighetskravet	21
3.4.1	Problemstilling	21
3.4.2	Unntak fra tilregnelighetskravet	21
3.5	Uklart hva som menes med objektivt ansvar	22
3.6	Vilkåret om at overtredelsen må være gjort ”på vegne av foretaket”	23
3.6.1	Innledning.	23
3.6.2	Gjerningspersonens tilknytning	24
3.6.3	Handlingens tilknytning	29
3.6.4	Tilknytningskravets sperre mot upraktiske handlinger	34
3.7	Skyldkrav til ledelsen?	35
3.7.1	Innledning.	35
3.7.2	Hensyn bak vilkåret om skyld hos ledelsen	37
3.7.3	Kan et skyldkrav til ledelsen innfortolkes i lovteksten?	38
3.7.4	Rt.2007-1684 om skyldkrav hos ledelsen	39
3.7.5	Konklusjon.	40
<u>4</u>	<u>ENDRING OG OPPLØSNING AV FORETAKET</u>	<u>41</u>
4.1	Problemstilling	41
4.2	Hvert tilfelle må bedømmes konkret i forhold til tilknytningskravet	41
4.2.1	Selskapet oppløses	43
<u>5</u>	<u>STRAFFRETTLIGE REAKSJONSMIDLER OVERFOR FORETAK</u>	<u>44</u>
5.1	Bot, rettighetstap og inndragning	44
<u>6</u>	<u>ANSVARETS FAKULTATIVE KARAKTER</u>	<u>45</u>
6.1	Påtalemyndighetens og rettens valgfrihet	45
<u>7</u>	<u>FORSLAG TIL NY STRAFFELOV</u>	<u>46</u>

7.1	Innledning.	46
7.2	Endring i ordlyden vedrørende skyldkravet	46
7.2.1	Problemstilling.	46
7.2.2	Ikke lenger skyldkrav	47
7.2.3	Andre endringer	48
7.3	Begrunnelsen for at skyldkravet oppheves	48
7.3.1	Effektivitet og prosessøkonomi som begrunnelse for endringer i bestemmelsene om foretaksstraff	49
8	<u>NY STRAFFELOV § 27 SETT I SAMMENHENG MED HOVEDREGELN OM SKYLD</u>	50
8.1	Foretaksstraffen blir et tilnærmet objektivt ansvar	50
8.2	Foretaksstraffens spesielle karakter	50
8.3	Ny straffelov § 27 og uskyldspresumsjonen i EMK. artikkel 6.2	51
8.3.1	Innledning	51
8.3.2	Er § 27 i strl. 2005 i strid med EMK artikkel 6(2)?	52
8.3.3	Konklusjon	57
9	<u>SAMMENFATNING</u>	58
10	<u>AVSLUTNING</u>	62
11	<u>LITTERATURLISTE</u>	65

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema

Tema for oppgaven er foretaksstraff, jfr. lov av 22. mai 1902 nr. 10. (strl.) §§ 48 a og b. Foretaksstraff dreier seg om straffeansvar for det loven betegner som ”foretak”. Dette omfatter blant annet juridiske personer som et aksjeselskap, en fagforening eller et samvirkelag, jfr. strl. § 48a annet ledd. Med strl. § 48a har lovgiver åpnet muligheten for at foretak i prinsippet kan straffes for alle typer straffesanksjonerte overtredelser begått på vegne av foretak.

Vilkårene for foretaksstraff er hjemlet i strl. § 48a første ledd. Foretaksstraffen er imidlertid fakultativ, jfr. strl. § 48b. Selv om vilkårene for straff er oppfylt kan foretaket slippe ansvar i den konkrete sak etter en skjønnsmessig helhetsvurdering. Dette ved at påtalemyndigheten kan avgjøre saken med en form for henleggelse¹, og dersom tiltale er reist, at retten ikke behøver å ilegge ansvar.² Sentrale momenter i denne vurderingen har lovgiver oppregnet i § 48b bokstav a-g. Disse er også viktige i forhold til straffutmålingen. Momentene er imidlertid ikke uttømmende. Prosessuelt innebærer dette at spørsmålet om vilkårene er oppfylt er en del av skyldspørsmålet, mens vurderingen av om straff kommer til anvendelse og hvilken, er en del av straffespørsmålet.

Straffansvar for foretak er av supplerende karakter. Dersom man har funnet fram til en eller flere personer som er straffrettslig ansvarlige kan ansvar gjøres gjeldende mot dem i tillegg til foretaket.³ Et foretak kan naturligvis ikke dømmes til frihetsstraff. Den vanligste straffen

---

¹ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.38

² Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.22

³ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.6

er bøter, men også rettighetstap kan være aktuelt, jfr. § 48a tredje ledd. Dessuten kan et foretak utsettes for inndragning selv om dette ikke er nevnt i § 48a tredje ledd.⁴

1.2 Oppgavens problemstillinger

Strafferettslig skyldansvar er vanligvis rettet mot enkeltpersoner. Utgangspunktet er det personlige ansvar. Bakgrunnen for dette er at det kreves skyld for å kunne straffes. Et foretak kan ikke selv handle og utvise skyld, men et straffansvar er bygget på at det kan handle gjennom de personene som opptrer på dets vegne. Foretaksstraff er således et spørsmål om et strafferettslig ansvar kan pålegges ikke bare den handlende, men den juridiske person direkte.

Hovedproblemstillingen i denne masteroppgaven er hvilke vilkår som må være oppfylt for at et foretak skal kunne straffes, og innholdet i disse. Hovedfokuset vil med dette være på strl. § 48a første ledd. Spørsmålet i den forbindelse er når et straffebud er overtrådt på vegne av et foretak. En problemstilling som reiser seg er hvilken tilknytning mellom foretaket og gjerningspersonen som kreves for at foretaket kan straffes, herunder hvilke handlinger foretaket hefter for.

Dessuten vil forholdet til det tradisjonelle vilkåret om at gjerningspersonen må ha utvist skyld for å straffes stå sentralt. Da foretaket ikke selv kan utvise skyld er problemstillingen hvorvidt det er et vilkår for foretaksstraff at den eller de som har overtrådt et straffebud på foretakets vegne kan bebreides, eller om en objektiv lovovertrjedelse er tilstrekkelig. Et spørsmål i tilknytning til dette er hva som ligger i ordlyden i § 48a 1.ledd annet punktum om at foretaket kan gjøres straffansvarlig ”*selv om ingen enkeltperson kan straffes*”. Jeg vil også vurdere spørsmålet hvorvidt foretaksstraff krever at ledelsen må kunne klandres.

Ellers vil jeg si noe om hva et foretak er, litt om straffansvaret ved eierskifte eller andre endringer, og hvilke hensyn som kan begrunne foretaksstraff. På grunn av den nære

---

⁴ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.32-33

forbindelsen mellom §§ 48a og b vil jeg også si noe om foretakstraffens fakultative karakter, og litt om sammenhengen mellom de to bestemmelsene. For å ikke overskride rammen for oppgaven vil jeg imidlertid ikke gå inn på innholdet av skjønnsmomentene i § 48b. Da det er vilkårene for skyldansvar som vil stå i fokus, vil jeg også vie en god del oppmerksomhet mot § 27 i nye straffeloven av 20. mai 2005 nr. 28 (strl. 2005) som etter hvert vil avløse den nåværende § 48a. Som oppgaven vil vise er det gjort endringer som dreier foretaksstraffen enda mer i objektiv retning enn etter dagens rett. I den forbindelse vil jeg si litt om foretak og rettsvern i forhold til uskyldspresumsjonen i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 6(2). For forbrytelser nevnt i den nye straffeloven kap. 16, har § 27 allerede trådt i kraft.

1.3 Rettskilder og metode

Oppgaven vil metodisk bygges på tradisjonell rettskildelære. Utgangspunktet er ordlyden i lovbestemmelsene på foretaksstraffens område. Disse finnes som nevnt etter gjeldende rett i strl. §§ 48a og b, og vil bli erstattet av §§ 27 og 28 i strl. 2005. Oppgavens tema innebærer at hovedfokus vil være på ordlyden i § 48a 1. ledd, og til dels § 27 1.ledd. Ordlyden i disse bestemmelsene er imidlertid uklare og vanskelige å trekke konklusjoner ut av. Forarbeidene blir derfor viktige i tolkningen.

Forarbeidene til §§ 48a og b finnes i:

- NOU 1983:57 s.152-158
- NOU 1989:11
- Ot.prp.nr.27 (1990-91)
- Inst.O.nr.55 (1990-91)

Forarbeider til ny straffelov §§ 27 og 28:

- NOU 2002:4 s.233-234
- Ot.prp.nr.90 (2003-2004)
- Inst.O.nr.72 (2004-2005)

Nå hører det til historien at også forarbeidene har skapt tvil i forhold til tolkningen av § 48a, da spesielt med tanke på skyldkravet. Dette bærer også mye av den juridiske teori om foretaksstraff preg av. Også forarbeidene til de ulike bestemmelsene som hjemlet foretaksstraff før den generelle hjemmel i § 48a ble innført, kan kaste lys over gjeldende rett. Men disse bestemmelsene opererte til dels med forskjellige løsninger, og en del av dette er ikke videreført i den nåværende bestemmelsen § 48a.

Selv om det ikke finnes så mye rettspraksis på foretaksstraffens område har likevel sentrale tvilsspørsmål blitt oppklart her. Rettstilstanden i forhold til gjeldende rett har etter hvert blitt rimelig klar. Rettspraksis er derfor en viktig rettskilde.

Også avgjørelser i tilknytning til de gamle bestemmelsene om foretaksstraff er relevante.

I forbindelse med endringer i ny straffelov vil jeg også komme inn på EMK art 6(2) og konvensjonspraksis i Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD) tilknyttet denne bestemmelsen.

1.4 Historikken om gjeldende rett

Foretak kunne lenge ikke straffes. Årsaken til dette er at det lenge var et ufravikelig krav for å ilegge straff at straffesubjektet hadde utvist skyld. Straffeloven av 1902 bygget således opprinnelig på prinsippet om at straffansvar bare kunne gis de personlig skyldige, ikke juridiske personer.⁵

---

⁵ Andenæs, Johs. *Alminnelig strafferett* 5.utgave Oslo, 2004 s.278

De første unntak fra dette ble gjort under den annen verdenskrig ved prisreguleringen, jfr. Administrasjonsrådets anordning om prisregulering av 12. september 1940 § 14 tredje ledd. Det ble videre etter den annen verdenskrig vedtatt noen bestemmelser som ga hjemmel for å straffe foretak spesielt gjennom lov av 26. juni 1953. nr. 4 § 53 (gamle prisloven). Først i annen halvdel av 70-tallet tok utviklingen for alvor til, og mot slutten av 80-tallet ble det innført straffansvar for foretak i de fleste nye lovene som var straffesanksjonert. Med denne oppikten startet Straffelovkommisjonen drøftelser om det burde innføres en generell hjemmel i straffeloven for å straffe foretak. Mindretallet gikk inn for denne løsningen mens flertallet foreslo en regel om at straffeloven bare skulle gi rammen for ansvaret mens hjemmelen måtte søkes i særlovgivningen. Flertallet mente at en generell hjemmel for foretaksstraff ville harmonere dårlig med lovprinsippet i Grunnloven av 17. mai 1814 (grl.) § 96 da avgjørelsen om hvorvidt foretaksstraff skulle komme til anvendelse ble lagt til påtalemyndighet og domstoler.⁶ På tross av dette var det mindretallets forslag som ble fulgt opp ved lov av 20. juli 1991 nr. 66.⁷

Gjeldende rett er derfor at hjemmelen i strl. § 48a for foretaksstraff gjelder ved overtredelse av alle straffesanksjonerte bestemmelser – uavhengig av om de står i særlovgivningen eller i straffeloven.⁸

1.5 Bakgrunnen for foretaksansvaret

1.5.1 Nye typer lovbrudd og problematisk å finne kilden til lovbruddet

Den samfunnsmessige regulering har hatt en betydelig vekst i etterkrigstiden og har resultert i nye typer lovbrudd. Flere av disse er motivert ut fra et foretaks økonomiske interesse. Eksempler er ulovlig prissamarbeid, uforsvarlig arbeidsmiljø og ulovlig

---

⁶ NOU 1989:11 s.11-14

⁷ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.8-11

⁸ Matningsdal, Magnus *Straffansvar for foretak*. Jussens venner 1998 s.98-115 s.100

forurensning. Lovbrudd som er ledd i næringsvirksomhet har den konsekvens at den vanlige individuelle straffeforfølgning ofte ikke vil være tilstrekkelig for å oppfylle sin hensikt.⁹ Dette resulterer i at det kan være grunn til å supplere et individuelt ansvar med et ansvar for den juridiske person. Det individuelle ansvar betinget av subjektiv skyld vil ofte være utilstrekkelig og lite effektivt overfor lovbrudd på vegne av en større organisasjon. For eksempel vil det i et aksjeselskap være en komplisert administrativ oppbygning med mange ansatte arbeidere og funksjonærer. Kilden til lovbruddet kan være vanskelig å identifisere, eller man kommer kun til den underordnede som har utført selve den straffbare handling mens ansvaret egentlig kan påhvile andre. Dersom man gjør organisasjonen ansvarlig vil overtredelsen ikke bli uten følger.¹⁰ Den nordiske Strafferettskomiteen bygger på dette synspunktet og begrunner foretaksstraff ut fra et skyldresonnement. Det hevdes at foretaket kan bebreides når det ikke gjennom sin organisering, instruksjoner, kontroller etc. har kunnet avverge lovovertridelser som en gjennom dette kunne ha unngått.¹¹ En kan vel si det slik at foretaket bør ha risikoen for straffbare handlinger som er mulig på grunn av dets organisering dersom overtredelsen er gjort på vegne av det.

1.5.2 Prevensjonshensynet

Meningen med å gjøre foretak straffrettslig ansvarlig er at dette skal kunne gi straffebestemmelsene økt preventiv virkning. Man ønsker på denne måten å forhindre at uønskede handlinger skjer på vegne av foretak. Dette er hovedformålet bak foretaksstraffen og den kommer til syne på flere måter.

For det første kan reaksjonen tilpasses bedriftens økonomi og dermed avspeile handlingens grovhet. Hvis man bare kunne straffe de fysiske personene som har handlet på vegne av foretaket vil ikke dette virke tilstrekkelig preventivt. Dette fordi det kan skje en "ansvarspulverisering" ved at reaksjonen blir liten i forhold til den straffbare handling

---

⁹ Jensen, Pål *Når er foretaksstraff hensiktsmessig*. Lov og rett 1999 s.216-230 s.216

¹⁰ Andenæs s.277

¹¹ NU 1986:2 s.31. Sitert i Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.6

skadevirkninger.¹² Dette fordi det ved utmålingen av bøter vanligvis skal tas hensyn til gjerningspersonens økonomi, jf strl. § 27, slik at denne type ”straff” mot en enkeltperson ville blitt mye lavere. Dessuten hender det at foretaket betaler boten til den som har begått overtredelsen. Dermed slipper foretaket billigere unna enn om det selv ble gjort ansvarlig.¹³ For at prevensjonshensikten skal lykkes bør straffen være økonomisk følbart, jfr. uttalelsene i Rt.1988-789.

Ved at foretaket risikerer straffansvar vil dette kunne bidra til å skjerpe bedriftsledelsens aktsomhet.¹⁴ Hensikten er å skape interesse i de besluttede organer for å hindre at overtredelser skjer på vegne av foretaket. Straffansvaret blir på denne måten en oppfordring til å styrke opplæringen av de ansatte, og til iverksette bedre kontroll internt med sikte på å sikre overholdelse av gjeldende regelverk.¹⁵ Gode rutiner, klare oppgavefordelinger og en generelt oversiktlig organisasjon i foretaket, vil kunne bidra til å styrke lovgivers intensjon.

Foretaksstraff vil også kunne tenkes å styrke prevensjonen ved at den enkelte arbeidstaker velger å overholde regler fordi han ellers risikerer sanksjoner fra arbeidsgiveren.¹⁶ Dessuten kan det hende at foretaket ikke ønsker den negative publisitet rundt foretaket som en straffedom kan medføre, slik at foretaket av den grunn motiveres til å unngå lovbrudd.

1.5.3 Rettferdighetshensynet

At man kan straffe foretak kan også ses ut fra et rettferdighetssynspunkt. Dersom lovbruddet er skjedd i foretakets interesse, vil det kunne være rimelig at dette kan straffes.

---

¹² Ot.prp.nr27 (1990-1991) s.6

¹³ Matningsdal s.99

¹⁴ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.6

¹⁵ Matningsdal s.99

¹⁶ Matningsdal, Magnus & Anders Bratholm *Straffeloven kommentarutgave*. 2.utg, Oslo 2003 s.392

Det kan i slike tilfelle være urimelig å skyve alt ansvar på en enkeltperson.¹⁷ Straffen vil dessuten da normalt ramme den som har hatt fordel av lovbruddet, dvs. foretaket.¹⁸

Rettferdighetshensynet kan også hevdes å tale mot et foretaksansvar ved at et slikt straffansvar vil gå ut over interessenter som ikke selv har noen skyld i lovbruddet, slik som for eksempel aksjonærer.¹⁹ Forarbeidene presiserer at foretaksstraffen ikke ment som noen bebreidelse overfor eierne, men at det kan være rimelig at disse via sine eierinteresser i foretaket rammes for lovbrudd begått indirekte i deres interesse.²⁰

---

¹⁷ Matningsdal s.99

¹⁸ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.6

¹⁹ Andenæs s.277

²⁰ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.7

2 Foretaksbegrepet

2.1 Legaldefinisjonen i strl. § 48a annet ledd

I § 48a annet ledd gis en definisjon av begrepet ”foretak”. Lovgiver konkretiserer med dette hvilke rettssubjekter som kan bli ilagt foretaksstraff. Bestemmelsen lyder slik: ”Med foretak menes her selskap, samvirkeforetak, forening eller annen sammenslutning, enkeltpersonforetak, stiftelse, bo eller offentlig virksomhet”. Av ordlyden fremgår det at ”foretak” blir brukt i en vid betydning. Den omfatter tradisjonelle juridiske personer, men også ”annen sammenslutning” og ”offentlig virksomhet”. Intensjonen til lovgiver var at muligheten for ansvar skal omfatte alle typer virksomhet, uansett organisasjonsform.²¹ Ansvaret omfatter virksomhet i både privat og offentlig sektor. Av rettspraksis har Høyesterett i Rt.2004-1457 fastslått at også politiske partier omfattes.

2.2 Litt nærmere om de forskjellige rettssubjektene

Forarbeidene drøfter grundig hvilke sammenslutninger som skal omfattes av foretaksbegrepet. Jeg vil nå gå litt nærmere inn på noen av dem og på enkelte problemstillinger som kan oppstå.

”Selskap” innbefatter både selskaper med begrenset, ubegrenset og blandet ansvar hvilket innebærer at ansvaret omfatter både aksjeselskaper, andelslag, kooperative selskaper, kommandittselskaper og ansvarlige selskaper. Med andre ord skal valget av selskapsform ikke spille noen rolle for muligheten for foretaksstraff.

Forarbeidene diskuterer også betydningen av at flere selskaper har gått sammen om å utføre et oppdrag, for eksempel bygging av en oljeplattform. Man tar her for seg såkalte ”joint ventures”, som omfatter alt fra helt løse samarbeidsforhold til svært tette samarbeid. Problemstillingen her er at det kan være vanskelig å avgjøre om det er det enkelte selskapet som er ansvarlig, eller samarbeidsprosjektet som sådant. Resultatet må avgjøres etter

---

²¹ NOU 1989:11 s.11

konkret vurdering i det enkelte tilfelle, hvor samarbeidets varighet vil ha stor betydning. Et kortvarig samarbeid vil ofte kunne medføre at straffansvar ilegges den enkelte deltaker.²²

Ordlyden nevner uttrykkelig ”*enkeltpersonforetak*”. Dette går vel også inn under ordlyden ”*selskap*”, men er trolig nevnt uttrykkelig fordi det for disse i forhold til foretaksstraff, som også for ansvarlige selskaper, oppstår spørsmål som skiller seg noe fra andre selskaper. I enkeltpersonforetak kan det nære forholdet til dens eiere gjøre at man i realiteten straffer eierne og ikke selskapet. Foretaksstraff er ikke ment som en bebreidelse mot eieren, men vil kunne oppfattes slik når selskapet er lite. Da vil foretaksstraffen økonomisk og sosialt i realiteten kunne bety et straffansvar uten skyld for enkeltpersoner, hvilket strider mot vilkårs læren i strafferetten. Enkeltpersonforetak er næringsvirksomhet som drives for en enkelt persons regning og risiko. For enkeltpersonforetak presiseres i forarbeidene at ”*det er en forutsetning at det er ansatte eller oppdragstakere i bedriften. Når det ikke er noen andre enn eieren som jobber for eller i virksomheten, er foretaksstraff ikke praktisk*”.²³

Denne reservasjonen bygger trolig på Straffelovskommisjonens uttalelser i NOU 1989:11 s.22 når det understrekes at ansvarlige selskaper og enkeltpersonforetak bare bør gjøres straffrettslig ansvarlig når dette finnes rimelig ut fra foretakets omfattende virksomhet med hensyn til antall ansatte og formuens størrelse. I Rt.2000-1451 er det anvendt foretaksstraff overfor en transportbedrift med seks ansatte.²⁴

En ”*forening*” er et selvstendig rettssubjekt som selv eier sine midler, ofte karakterisert som en selveiende institusjon. Et kjennetegn ved en forening er at den er etablert for at medlemmene skal kunne dyrke felles interesser av ikke-økonomisk art. Eksempler på dette er idrettslagene. Da det noen ganger kan være problematisk å avgjøre om en sammenslutning er en forening eller ikke, har lovgiver inntatt ”*eller annen sammenslutning.*” i § 48a annet ledd. Forarbeidene bruker som et eksempel en allmenning

---

²² Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.25.

²³ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.25

²⁴ Omtalt i Matningsdal & Bratholm s.406

som en slik sammenslutning. Denne kan ikke betegnes som en forening fordi den hovedsakelig ivaretar økonomiske interesser.²⁵

Avslutningsvis nevner § 48a annet ledd ”*offentlig virksomhet*”. Dette har selvstendig betydning for virksomhet som drives av stat, fylkeskommune eller kommune direkte, som for eksempel forretningsvirksomhet ikke er organisert som egne rettssubjekter (forvaltningsbedrift) eller kommunal boligbygging. Overtredelser i ordinære forvaltningsorganer omfattes også. For øvrig omfatter ”*selskap....eller annen sammenslutning*” også rettssubjekter som eies av det offentlige.²⁶

---

²⁵ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.25

²⁶ NOU 1989:11 s.22-25

3 Vilkår for foretaksstraff

3.1 Innledning

Grunnvilkårene for å straffe en enkeltperson etter norsk rett er vanligvis følgende:

- Handlingen må gå inn under det objektive gjerningsinnholdet i straffebudet.
- Det må ikke foreligge noen straffrihetsgrunn, for eksempel nødrett eller nødverge.
- Gjerningspersonen må ha utvist subjektiv skyld.
- Gjerningspersonen må ha vært tilregnelig.

Et foretak kan som nevnt selvsagt verken handle eller vise skyld. Foretaksstraffens tanke er at foretaket som sådant bør holdes ansvarlig for visse handlinger utført av personer tilknyttet det.

Jeg vil nå gå over til å drøfte vilkårene foretaksstraff. Den grunnleggende problemstillingen er på hvilke vilkår foretaket kan straffes for handlinger utført av fysiske personer.

Vilkårene i gjeldende rett er hjemlet i strl. § 48a 1.ledd. Den lyder slik:

”Når et straffebud er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak, kan foretaket straffes. Dette gjelder selv om ingen enkeltperson kan straffes for overtredelsen.”

Vilkårene for foretaksstraff er etter dette at et *”et straffebud er overtrådt”*, samt at dette er gjort *”på vegne av”* foretaket.

3.2 Grunnvilkåret: ”et straffebud må være overtrådt”

Det er som nevnt et grunnvilkår for foretaksstraff at *”et straffebud er overtrådt”*, jfr. § 48a 1.ledd. Lovkravet i Grl. § 96 gjelder også for foretak. Dersom vilkåret er oppfylt er ansvaret prinsippalt det vil si at det kan ilegges straffansvar uavhengig av om også den

skyldige rammes. Straffansvar er dermed mulig selv om den skyldige får påtaleunntatelse, saken henlagt, eller er død når saken kommer opp.²⁷

3.2.1 Handlingen må være straffesanksjonert

Vilkåret om at et straffebud må være overtrådt betyr at foretaksstraff er betinget av at handlingen er straffesanksjonert i særlovgivningen eller straffeloven. Men hjemmelen for straff er generell slik at alle straffesanksjonerte overtredelser i utgangspunktet kan gi grunnlag for å straffe foretaket. Et foretak kan derfor teoretisk sett bli straffrettslig ansvarlig for volds - og seksualforbrytelser, men som jeg kommer inn på senere, vil dette bare unntaksvis oppfylle tilknytningskravet.²⁸

3.2.2 Handlingen må dekke gjerningsbeskrivelsen, og det må ikke foreligge noen straffrihetsgrunn

Videre må straffebudet være ”overtrådt” hvilket referer til de objektive vilkårene i straffebudet. Det må være foretatt en handling som dekker gjerningsbeskrivelsen i et straffebud, og det må ikke foreligge noen straffrihetsgrunn som for eksempel nødrett eller nødverge.²⁹

Hvorvidt det foreligger en overtredelse er som regel klart der lover eller forskrifter gir uttrykkelige forbud eller påbud. Mer standardpregede bestemmelser som legger opp til en bred skjønnsmessig vurdering kan skape tolkningsproblemer. En praktisk bestemmelse med tanke på foretaksstraff som illustrerer dette er lov av 17. juni 2005 nr. 62 (aml.) § 4-1 om at ”*arbeidsmiljøet i virksomheten skal være fullt forsvarlig.*”

---

²⁷ Matningsdal s.100

²⁸ Eskeland, Ståle *strafferett* 2. utg. Oslo, 2006 s.354

²⁹ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.14

3.3 Skyldkravet

3.3.1 Innledning

Foretaksstraff krever altså at de objektive vilkårene må være oppfylt i samsvar med vilkårslæren. Spørsmålet er videre om også skyldkravet i straffebudet må være oppfylt slik vilkårslæren etter hovedregelen krever for fysiske personer. Det har i vesteuropeiske samfunn helt siden middelalderen vært vanlig at bruk av straff forutsetter at gjerningspersonen må kunne klandres for sin handlemåte. Kravet om subjektiv skyld ble begrunnet med at straff som gjengjeldelse først er rettferdig hvis den retter seg mot en bevisst krenkelse. I dag begrunnes kravet om subjektiv skyld først og fremst med straffens individual - og allmennpreventive formål. Dette bygger på den tanke at straffen har liten preventiv effekt dersom den som straffes ikke kan bebreides for handlingen.³⁰ Det har imidlertid fortsatt vekt at det er urimelig å straffe den som ikke kan klandres.³¹ Hovedregelen er at straff krever skyldformen forsett, jfr. straffeloven § 40. De straffebud som er mest praktisk i forhold til foretaksstraff finnes i spesiallovgivningen. Her kreves hovedsakelig uaktsomhet. Eksempler på dette er overtredelser av lov av 13. mars. 1981 nr. 6 (forul.), jfr. kap.10 og brudd på arbeidsmiljøloven, jfr. kap.19.

Da et foretak i seg selv ikke kan klandres må man dersom man skal kunne operere med et skyldkrav som vilkår for foretaksstraff, ta utgangspunkt i de personene som utgjør foretaket. Problemstillingen i første omgang er om det er et vilkår at den eller de som har overtrådt et straffebud på foretakets vegne kan klandres, eller om en objektiv overtredelse er tilstrekkelig for å kunne holde foretaket ansvarlig. Senere vil jeg ta for meg spørsmålet om det kreves skyld hos ledelsen. Dette har jeg valgt å gjøre etter drøftelsen av tilknytningsvilkåret. (*på vegne av*) Årsaken til dette er at det kan stilles spørsmål om et eventuelt skyldkrav hos ledelsen kan forankres i dette vilkåret.

---

³⁰ Ot.prop.nr.90 (2003-2004) s.111

³¹ i.c.

3.3.2 Er skyld et vilkår for foretaksstraff?

For å kunne ta stilling til om skyld er et vilkår for foretaksstraff er det naturlig å ta utgangspunkt i lovens formulering i § 48a 1.ledd. annet. punktum. Her sies at et foretak kan straffes: ”*selv om ingen enkeltperson kan straffes for overtredelsen*”. Spørsmålet er om det her sies noe om skyldkravet. Ordlyden gir ingen nærmere anvisning på tolkningen av innholdet. Det kan utledes at det ikke er et nødvendig vilkår for å straffe foretaket at gjerningspersonen kan straffes, men den nevner ikke noe om hvorfor gjerningspersonen ikke kan straffes.

I forarbeidene til § 48a klargjøres at den nevnte formulering betyr at foretaksstraff skal kunne anvendes også ved anonyme og kumulative feil. Anonyme feil vil si tilfeller hvor man ikke vet hvem gjerningsmannen er, mens kumulative feil omfatter tilfeller hvor ingen enkeltperson alene har utvist nok skyld til at man kan statuere uaktsomhet.³² Av dette fremgår allerede at det eventuelt vil måtte være modifikasjoner i skyldkravet hvis det skal eksistere. Vanligvis forutsetter skyldbegrepet at man vet hvem gjerningspersonen er og at skylden er oppfylt hos en person. Derfor har det også vært delte meninger i juridisk teori hvorvidt det var noe krav om skyld som vilkår for foretaksstraff. Jeg vil komme mer inn på anonyme og kumulative feil senere, jf. under punkt 3.3.

3.3.2.1 Unntak for hendelige uhell og force majeure

Forarbeidene uttrykker at ansvaret ikke skal omfatte hendelige uhell og force majeure - tilfelle. Det sies at:

*”Det er ikke med dette meningen at et foretak skal kunne straffes for feil som skyldes hendelige uhell eller force majeure - tilfelle. Straffansvaret er ikke i denne forstand rent objektivt”.*³³

---

³² Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.14

³³ Ot.prp.nr27 (1990-1991) s.17

I NOU 1989.11 s.16 er dette nærmere utdypet:

”Et hendelig uhell foreligger hvor en skade er utløst ved en handling som vurdert i ettertid viser seg ikke å skulle vært foretatt, men hvor handlingen likevel ikke kan bebreides noen. Hvis hendelige uhell skulle rammes, ville straffansvaret gå lenger enn erstatningsansvaret for arbeidsgiveren(foretaket). Kommisjonen mener at dette ville være urimelig. Det er heller ikke noe generelt behov for at straffansvaret rekker så langt.” Det forutsettes videre som selvsagt at force majeure tilfeller heller ikke skal rammes: *”Når et foretak har foretatt alt som er praktisk mulig for å unngå uhell, og dette likevel har skjedd pga helt ekstraordinære forhold, bør foretaket ikke straffes. Straff tjener i slike tilfeller ikke noe rimelig formål...”*³⁴

Begrunnelsen i forarbeidene for disse unntakene er basert på rimelighetsbetraktninger, jfr. ”urimelig” og hensynet til prevensjon. Hensynet til prevensjon kommer frem blant annet ved at kommisjonen sier: *”Det er heller ikke noe generelt behov for at straffansvaret rekker så langt.”*³⁵ Her siktes til at et slikt ansvar neppe vil styrke prevensjonen. Det kan hevdes at hensynet til prevensjon best ivaretas når man har hatt en reell mulighet til å påvirke handlingen/situasjonen.

3.3.2.2 Skyldkravet i vedkommende straffebud må være oppfylt

Spørsmålet videre er om foretaksstraffen er et objektivt ansvar med unntak for ”hendelige uhell” og ”force majeure” eller om det objektive ansvaret uthules mer. Her er forarbeidene litt forvirrende. I proposisjonen blir det som nevnt klargjort at det ikke er meningen at et foretak skal kunne straffes for feil som skyldes hendelige uhell eller force majeure - tilfelle. Så sies det at: *”Straffansvaret er ikke i denne forstand rent objektivt.”*³⁶ Ser man denne uttalelsen isolert kan man tolke det slik at hendelige uhell og force majeure - tilfelle er de

---

³⁴ NOU 1989:11 s.16

³⁵ i.c

³⁶ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.17

eneste unntak fra et objektivt ansvar, jfr. ”*rent objektivt.*”³⁷ Dette er imidlertid ikke et uttrykk for gjeldende rett. Straffelovkommisjonens forslag forutsatte at skyldkravet i vedkommende straffebud måtte være oppfylt.³⁸

Den tvil som måtte være om dette spørsmålet ble langt på vei avklart av Høyesterett i Rt.2002-1312.³⁹ Saken gjaldt bruk av foretaksstraff ved unnlatt flagging etter verdipapirlovgivningen av aksjeinnhav og rettigheter til aksjer i form av konvertible obligasjoner. Selskapet ble i lagmannsretten dømt til å betale en bot på 900 000 kr. Selskapet anket til Høyesterett, blant annet over lovanvendelsen under skyldspørsmålet. Det ble anført at det var en uriktig lovanvendelse når lagmannsretten ved drøftelsen av de subjektive straffbarhetsvilkår etter straffeloven § 48a hadde lagt til grunn at straff kunne anvendes uten hensyn til subjektiv skyld, at det kun var konstatert at det forelå en overtredelse av noen som handlet på vegne av selskapet. Høyesterett uttaler så om dette uttrykkelig at:

*”Det gjelder et skyldkrav også i relasjon til anvendelse av foretaksstraff etter straffeloven § 48a. En ren konstatering av at det foreligger en objektiv overtredelse av det aktuelle straffebudet, er ikke tilstrekkelig.”*⁴⁰

Høyesterett støttet dette synet på det som var uttalt av flertallet i straffelovkommisjonens innstilling i NOU 1989:11, og at departementet fulgte flertallets utkast vedrørende dette i proposisjonen.⁴¹ Høyesterett uttaler videre:

---

³⁷ Matningsdal & Bratholm s.394-395

³⁸ NOU 1989:11 s.15

³⁹ Rt.2002-1312

⁴⁰ Rt.2002-1312(på s.1318)

⁴¹ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.17

”For at foretaksstraff skal kunne anvendes, må det etter dette enten foreligge skyld - forsett eller uaktsomhet - hos en enkeltperson som handler på vegne av foretaket, eller anonyme og /eller kumulative feil.”⁴²

Rettstilstanden er etter dette at det er et vilkår for foretaksstraff at skyldkravet i vedkommende straffebed må være oppfylt, men at ansvaret også omfatter anonyme og kumulative feil. Dette innebærer at den eller de som overtrer et straffebed på foretakets vegne og som kan utpekes som gjerningsperson(er), må ha oppfylt skyldkravet i straffebedet, med mindre et straffebed er overtrådt ved kumulative feil.

3.3.3 Forholdet mellom anonyme og kumulative feil og skyldkravet i det enkelte straffebedet

3.3.3.1 Problemstilling

Som nevnt omfatter staffansvaret for foretak anonyme og kumulative feil. Samtidig er utgangspunktet at den som handler på vegne av foretaket må oppfylle skyldkravet i straffebedet. Ved anonyme og kumulative feil må det bli modifikasjoner fra dette.

3.3.3.2 Begrunnelse for at anonyme og kumulative feil omfattes

Et ansvar for anonyme feil er begrunnet i at det ofte vil være problematisk å finne frem til gjerningspersonen når denne har handlet innenfor et foretak. Hadde dette vært et vilkår, ville foretaket ofte ha sluppet ansvar. Ved at kumulative feil omfattes vil foretaket få en sterkere oppfordring til å følge de reglene som gjelder for virksomheten. Foretakene kunne se seg tjent med uklare organisasjons og ansvarsforhold for å unngå straff dersom

---

⁴² ”i.c.”

kumulative feil falt utenom. Dette vil da kunne motvirke ulike former for bevisst eller ubevisst ansvarspulverisering.⁴³

3.3.3.3 Anonyme feil.

Når man ikke vet hvem i foretaket som har utført et lovbrudd på vegne av det vil det oppstå problemer i vurderingen av om skyldkravet er oppfylt. Det er dog utvilsomt på bakgrunn av forarbeidene at skyldkravet i prinsippet gjelder også her. Der berøres også de vanskeligheter dette kan medføre, men det blir konkludert med at det i de fleste tilfeller ikke vil være noe problem. Det uttales at:

*”Ved å se på de objektive forholdene ved handlingen, kan man som oftest trekke slutninger om noen har handlet uaktsomt. Det kan for eksempel ved en feil være sluppet ut giftig avfall fra en bedrift i en elv uten at man kan påvise hvem i bedriften som gjorde dette.”*⁴⁴

Det sies videre at det i visse tilfelle også vil kunne foreligge anonymt forsett sett ut fra de faktiske forholdene: *”Det vil for eksempel ut fra de faktiske forholdene være klart at lovbruddet ikke kunne ha skjedd uten at noen i bedriften har handlet forsettelig.”*⁴⁵

Høyesterett har i Rt.1988-1356 drøftet problemstillingen rundt skyldkravet ved anonyme feil. Saken gjaldt foretaksstraff for brudd på forurl. i forbindelse med at en industribedrift hadde sluppet ut en betydelig mengde nitrogendioksidgass i en elv. Ingen av bedriftens ansatte som hadde direkte befattning med utførelsen av transportoppdraget som førte til utslippet kunne bebreides for uaktsom atferd. Imidlertid så retten det som en feil ved industribedriften at det ikke var utarbeidet en instruks for transporter av den karakter. Den person som hadde ansvaret for sikkerhetsspørsmål, men som man ikke kunne utpeke, måtte anses strafferettslig ansvarlig for feilen med den følge at bedriften kunne pålegges straffansvar.

---

⁴³ Matningsdal s.100-101

⁴⁴ Ot.nr.27 (1990-1991) s.14

⁴⁵ ”i.c.”

Høyesterett uttaler på s.1360:

”Jeg bemerker at aktsomhetsbedømmelsen i den foreliggende sak får et noe spesielt preg ved at den er knyttet til en enkeltperson som ikke er individualisert.” Høyesterett fortsetter deretter ved å formulere seg på samme måte som det er gjort i forarbeidene: ”Når det ikke er kjent hvilken person innenfor bedriften som har ansvaret for en handling eller unnlattelse, må aktsomhetsbedømmelsen nødvendigvis få et objektivt preg. Det lar seg således ikke gjøre å bringe på det rene hvilken viten vedkommende faktisk hadde; man må nøye seg med å spørre hva vedkommende burde vite eller bringe på det rene. Nå blir nok forskjellen fra andre saker likevel ikke så stor, idet enhver aktsomhetsvurdering har en objektiv kjerne.”⁴⁶

I denne saken anså Høyesterett at man ut fra en objektiv vurdering kunne komme frem til at den ansvarlige burde sett behovet for instruksjoner om de forhold som førte til lekkasjen. Foretaket ble dømt til å betale en bot på 250.000 kr.

3.3.3.4 Kumulative feil

Også ved kumulative feil gjelder et skyldkrav. Men ved kumulative feil kan ingen enkeltperson alene ha utvist tilstrekkelig skyld til å oppfylle skyldkravet i et straffebud. Skyldkravet kan bli oppfylt ved å summere feil begått av flere. Eskeland bruker som eksempel en gassforurensning som objektivt tilfredsstiller kravene til straffbar forurensningsskade i forurl. § 78. Han sier: *”...skaden er oppstått som følge av at arbeidstakerne A og B, uavhengig av hverandre, samtidig skrur opp hver sin kran, som begge må være åpne for at skaden skal kunne skje. La oss videre forutsette at verken A eller B kan straffes, fordi de ikke har utvist den grad av uaktsomhet som kreves for personlig straffansvar. I så fall snakker man gjerne om kumulative feil.”⁴⁷*

---

⁴⁶ Rt.1988-1356 (på s.1360)

⁴⁷ Eskeland s.358-359

Straffansvar for kumulative feil omfatter ikke tilfeller hvor skyldkravet er forsett eller strengere. Dette fordi forsett avhenger av at den nødvendige kunnskap foreligger hos hver enkelt. Om dette blir det sagt i forarbeidene at:

”Utvidelsen kan derimot ikke omfatte tilfeller hvor skyldkravet er forsett eller strengere. Skyldformen forsett er utelukket da forsett er betinget av at den nødvendige kunnskap foreligger hos en enkelt person. Det er et begrepskjennetegn på forsett at man ikke kan summere flere personers kunnskap for på den måten å statuere forsett. Det kan dermed ikke legges til grunn at § 233 om forsettelig drap er overtrådt dersom et dødsfall skyldes et ikke samvirke mellom forskjellige personer.”⁴⁸

3.4 Foretaksstraffen og tilregnelighetskravet

3.4.1 Problemstilling

Hovedregelen for straffansvar betinger at gjerningspersonen har skyldevne, altså at han er tilregnelig. Jeg går ikke nærmere inn på tilregnelighetsbegrepet. Problemstillingen her er spørsmålet om man kan ilegge straffansvar for foretaket dersom den handlende var utilregnelig i gjerningsøyeblikket.

3.4.2 Unntak fra tilregnelighetskravet

Utgangspunktet er at det ikke gjelder noe vilkår om tilregnelighet. Et foretak kan dermed straffes selv om den som handlet på dets vegne var utilregnelig i gjerningsøyeblikket. Dette er en naturlig konsekvens av at loven omfatter anonyme og kumulative feil. Man kan da umulig ta stilling til om gjerningspersonen var tilregnelig eller ikke. Det blir imidlertid uttalt i forarbeidene at dersom det er klart at handlingen er begått av en person som ikke var tilregnelig, vil det normalt ikke være rimelig å anvende foretaksstraff forutsatt at

---

⁴⁸ NOU 1989:11 s.16 første spalte. Omtalt i Matningsdal s.101

overordnede ikke kan klandres.⁴⁹ Dette må vel kunne forstås slik at det ikke er noe vilkår for å kunne ilegge foretaksstraff at gjerningspersonen er tilregnelig, selv der han er kjent, men at det i slike tilfelle bare vil kunne komme til anvendelse i sjeldne unntakstilfeller. Et tilfelle kan være der den utilregnelige gjentatte ganger begår en straffbar handling uten at ledelsen griper inn.⁵⁰

Det kan stilles spørsmål om hvorvidt en overtredelse av en utilregnelig person kan anses begått ”på vegne” av foretaket, slik Andenæs gjør. Et eksempel er der en ansatt som følge av sin psykotiske tilstand begår et skadeverk på fremmed eiendom som arbeidsgiveren ikke kunne forutse.⁵¹ I et slikt tilfelle vil neppe tilknytningskravet være oppfylt slik at vilkårene for foretaksstraff ikke foreligger.

3.5 Uklart hva som menes med objektivt ansvar

De ulike fremstillinger om foretaksstraff, inkludert forarbeidene, etterlater ofte etter min mening uklarhet om hva som ligger i ”objektivt ansvar”.

Når foretaksstraff drøftes blir det ofte sagt at foretaksstraffen ikke er objektiv, eller rent objektivt etc. fordi det også her gjelder et skyldkrav. (med modifikasjoner ved anonyme og kumulative feil.) En ren konstatering av at det foreligger en objektiv overtredelse av det aktuelle straffebudet er ikke tilstrekkelig. Det som er viktig å forstå er at dette skyldkravet retter seg mot gjerningspersonen, altså den som på foretakets vegne overtrer et straffebud. Sett fra foretaket som sådant (ledelse, eiere etc.) vil dette være et objektivt ansvar. Foretaket er med andre ord objektivt ansvarlig for feil dersom dette er gjort på vegne av det, men det må i utgangspunktet kunne konstateres skyld hos den handlende.

---

⁴⁹ NOU 1989:11 s.16

⁵⁰ Matningsdal s.101

⁵¹ Andenæs s.280

3.6 Vilkåret om at overtredelsen må være gjort ”på vegne av foretaket”

3.6.1 Innledning.

I tillegg til vilkåret om at et ”*straffebud er overtrådt*”, krever strl. § 48a 1.ledd at overtredelsen er utført ”*på vegne av et foretak*”. Dette vilkåret blir ofte kalt ”*tilknytningskravet*”. Det sier seg selv at et foretak ikke kan straffes dersom det ikke er en eller annen sammenheng mellom lovbruddet og foretaket. I dette vilkåret ligger derfor for det første at gjerningspersonen må ha en eller annen tilknytning til foretaket. Dessuten avgrensers vilkåret mot handlinger som ikke er gjort i egenskap av å være tilknyttet foretaket.

Tilknytningsvilkåret har dermed likhetstrekk med arbeidsgiveransvaret i erstatningsretten om at arbeidsgiveransvaret ikke omfatter ”*skade som skyldes at arbeidstakeren går utenfor det som er rimelig å regne med etter arten av virksomheten eller saksområdet og karakteren av arbeidet eller vervet*”, jfr. lov om skadeerstatning av 13. juni. 1969 nr. 26 (skl) § 2-1. Parallellen med erstatningsansvaret skal i følge forarbeidene likevel ikke gjelde helt ut. Det gis uttrykk for at ”*på vegne av*” i en straffebestemmelse i utgangspunktet bør forstås noe snevrere enn formuleringen ”*for*” arbeidsgiveren i skl. § 2-1.⁵² Dette på grunn av reparasjonshensynet i erstatningsretten som kan føre til at arbeidsgiveransvaret i praksis tøyes lenger enn det som er nødvendig ut fra preventive hensyn, som en følge av den skadelidtes behov for dekning. Foretaksstraffen gis hovedsakelig av preventive grunner.⁵³ På den annen side omfatter straffansvaret ikke bare ansatte, men kan også omfatte oppdragstakere, noe jeg vil komme tilbake til. En annen forskjell er at en handling vil være begått ”*på vegne av*” foretaket når det er et av dets organer som har handlet, for eksempel styret eller generalforsamlingen. Arbeidsgiveransvaret gjelder i slike tilfelle ikke i erstatningsretten, men organets handlinger blir regnet som handlinger av foretaket selv.⁵⁴

---

⁵² Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.18

⁵³ ”i.c.”

⁵⁴ ”i.c.”

Jeg vil i det kommende drøfte det nærmere innholdet av tilknytningskravet, både de problemstillinger som knytter seg til når gjerningspersonen er tilknyttet et foretak og for når det er gjort i denne egenskap.

3.6.2 Gjerningspersonens tilknytning

Vilkåret ”på vegne av” stiller krav til at overtredelsen er utført av noen som er tilknyttet foretaket, og spørsmålet er hvilken tilknytning loven krever for at foretaket hefter for et lovbrudd.

3.6.2.1 Positiv hjemmel

Det er vanlig oppfatning at tilknytningskravet forutsetter at vedkommende må ha positiv hjemmel for å handle for foretaket. En slik hjemmel kan finnes i avtale, sedvane eller lov.⁵⁵ Handlinger foretatt av utenforstående faller utenfor. Dette selv om overtredelsen hadde som formål å hjelpe foretaket, eller har medført en fordel for foretaket. Foretaksstraff er mest vanlig i forhold til overtredelser gjort av ansatte i et foretak, eller av dens organer ”Foretaksstraffen er på mange måter et strafferettslig arbeidsgiver - og organansvar.”⁵⁶

3.6.2.2 Oppdragstakere kan omfattes

Gjennom rettspraksis har det blitt klart at også oppdragstakere kan handle på vegne av oppdragsgiveren. Problemstillingen kom først opp i Rt.1982-645. Saken gjaldt hvorvidt en byggherre kunne gjøres ansvarlig etter lov av 4. februar 1977 nr. 4 (aml. 1977) § 87 for feil begått av entreprenøren. Høyesterett uttalte at spørsmålet måtte bero på en vurdering av de konkrete forholdene, og at det samme måtte gjelde i andre tilfelle hvor det er tale om en oppdragsgiver og en selvstendig oppdragstaker. Høyesterett legger til grunn at det ikke

---

⁵⁵ Matningsdal s.101

⁵⁶ Matningsdal s.101-102

gjelder noe generelt ansvar for en oppdragsgiver, men at løsningen i den konkrete sak vil måtte bero på om det er naturlig å si at oppdragstakeren har handlet ”på vegne av” oppdragsgiveren. I denne vurderingen uttaler førstvoterende:

”...På bakgrunn av formålet med den her aktuelle straffebestemmelse, må det være en naturlig forutsetning for ansvar for selskapet at det har hatt en reell myndighet til instruksjon og kontroll. Videre må det legges vekt på om selskapet kan ha hatt noen økonomisk interesse i overtredelsen.”⁵⁷

I denne saken kom Høyesterett til den konklusjon at selskapet som hadde stått som oppdragsgiver ikke kunne være ansvarlig. Dommen er eldre enn den generelle hjemmel i § 48a, men gir uttrykk for gjeldende rett. Dommens uttalelse om at det må legges vekt på om selskapet kan ha hatt noen økonomisk interesse i overtredelsen er imidlertid ikke et vilkår for straff slik det var i en del av lovene før den generelle hjemmel trådte i kraft. Det er imidlertid et viktig moment når man skal avgjøre om foretaket skal ilegges straff og ved straffutmålingen., jfr. § 48b litra e.

Hvor omfattende virksomhet oppdragsgiveren og oppdragstakeren driver, vil være av stor betydning for vurderingen av et eventuelt straffansvar for oppdragsgiveren. Dette sies slik i forarbeidene:

*”Det vil gjennomgående lettere være foranledning til å straffe oppdragsgiveren dersom det er tale om en håndverker uten egne ansatte, enn dersom oppdragstakeren er en stor entreprenør”.*⁵⁸

Det forarbeidene her gir uttrykk for er at dersom oppdragstakeren driver en omfattende virksomhet vil det være mindre grunn til å se en handling begått ”på vegne av” oppdragsgiveren, en slik betegnelse vil da ofte være unaturlig. I forarbeidene sies det også at dersom oppdraget er av en slik art at det like gjerne kunne vært utført av foretakets ansatte, er det mer naturlig å anse handlingen for å være begått på vegne av foretaket.

Utslagsgivende for bedømmelsen vil være om det foretaket som har gitt oppdraget har hatt

---

⁵⁷ Rt.1982.s.645 (på s.646)

⁵⁸ NOU 1989:11 s.17

en reell mulighet for å innvirke på hvordan oppdraget ble utført. Hvis også oppdragstakeren er et foretak, kan i prinsippet begge foretakene ilegges foretaksstraff i den samme saken.⁵⁹

3.6.2.3 Arbeidsgiver mangler eller har begrenset instruksjonsrett

3.6.2.3.1 Problemstilling

I noen situasjoner har ikke arbeidsgiveren instruksjonsrett i forhold til utføringen av den konkrete arbeidsoppgaven, eller den er sterkt begrenset. Eksempler på dette er kirurgen og journalisten.⁶⁰ For at et foretak kan bli ansvarlig for en oppdragstaker, var det en forutsetning at det hadde en reell mulighet for å innvirke på hvordan oppdraget ble utført. Spørsmålet er betydningen av dette i forhold til egne ansatte. At det ikke er snakk om en oppdragstaker, men om en ansatt i foretaket, gjør at problemet får en litt annen karakter. Mange vil sikkert mene at det er mer rimelig at det er lettere å pådra seg ansvar i forhold til egne ansatte. Dette til tross for at arbeidsgiver har en begrenset eller total mangel på instruksjonsrett overfor sine ansatte. Men når det er gjort innhugg i styringsretten vil det kunne være vanskeligere for arbeidsgiver enn i tradisjonelle ansettelsesforhold å hindre lovbrudd, og på den måten å oppfylle foretaksstraffens preventive formål.

Det erstatningsrettslige arbeidsgiveransvaret er ikke avhengig av at arbeidsgiveren har instruksjonsrett i forhold til den konkrete arbeidsoppgaven.⁶¹ Det har i enkelte saker vært anført at det samme ikke gjelder i forhold til foretaksstraff. Dette vil illustreres med noen eksempler i neste punkt.

---

⁵⁹ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s. 20

⁶⁰ Andenæs s.282

⁶¹ Lødrup, Peter *Lærebok i erstatningsrett*. 4.utg Oslo, 1999 s.174

3.6.2.3.2 Rettspraksis: Ikke et vilkår at arbeidsgiver har instruksjonsrett

Problemstillingen var oppe i Rt.1998-652. Saken gjaldt foretaksstraff mot en avis for besittelse av en politiradio. Denne ble overlatt til en fotograf av en foresatt, sannsynligvis av nyhetsredaktøren for bruk i jobben. Avisen bestred at fotografen handlet "på vegne av" utgiveren, og henviste særlig til redaktørplakaten. Det ble hevdet at denne var til hinder for at styret kunne instruere redaktøren om hvilke standpunkter som skal komme til uttrykk i avisen. Det ble videre anført at hovedregelen måtte være at styret heller ikke kan gripe inn i de arbeidsmetodene som brukes ved innsamling av informasjon. Høyesterett var ikke enig i at disse anførselene om styrets instruksjonsrett overfor redaktøren, innebar at fotografen i denne saken ikke handlet på utgiverens vegne. Retten uttalte i den forbindelse om forholdet til Rt.1982-645:

*"I Rt.1982-645, som gjaldt spørsmålet om en byggherre kunne straffes etter den dagjeldende arbeidsmiljøloven § 87 for overtredelse begått under entreprenørens virksomhet, fremheves det riktignok at en naturlig forutsetning for foretaksstraff ved oppdragstakerens lovbrudd, er at foretaket har en reell myndighet til instruksjon og kontroll. Ved ansvar for en selvstendig oppdragstakers lovbrudd synes denne begrensningen naturlig". Deretter uttalte Høyesterett seg om hvorfor vilkårene var oppfylt i denne saken: "I vår sak er det derimot tale om en ansatt som av sin foresatte fikk overlevert scanneren til bruk i sin virksomhet, og som ledd i produksjonen av utgiverens produkt- avisen. Arbeidsmetodene og kvaliteten på avisen har direkte økonomisk betydning for utgiveren. På denne bakgrunn kan det ikke være avgjørende at styret har en begrenset instruksjonsrett overfor redaktøren sammenlignet med hva som ellers gjelder innen næringslivet."*⁶²

At adgang til instruksjon og kontroll av egne ansatte ikke er et kriterium for at denne har handlet på vegne av foretaket, blir på nytt fastslått og utdypet i Rt.2001-1379. Saken gjaldt spørsmål om foretaksstraff for eierne av Stavanger Aftenblad, etter at flere journalister hadde kjøpt ecstasytabletter i forbindelse med en serie artikler om narkotikaproblemer i

---

⁶² Rt.1998-652 (på s.653-654)

Stavanger. Det ble også i denne saken anført at den begrensede instruksjonsmyndigheten etter redaktørplakaten ikke kunne føre til foretaksstraff. I denne dommen sier førstvoterende, etter å ha omtalt tidligere rettspraksis, at situasjonen her ikke skiller seg ut fra slik det er i mange andre foretak:

”Ved tilsetjing av redaktør vil eit styre til vanlig godta at det i redaksjonelle samanhenger er redaktøren som tek avgjerdene på vegner av føretaket. Situasjonen er her likevel ikkje ulik det som skjer i mange andre føretak. Eigaren av eit sjukehus kan til dømes ikkje instruere legane i utføring av medisinsk arbeid, men det kan ikkje vere tvilsamt at det kan nyttast føretaksstraff mot føretaket også for reint medisinsk arbeid. Og situasjonen er i realiteten den same i svært mange bransjar der arbeidet må gjerast av personar som fyller særlege kvalifikasjonskrav eller handlar med grunnlag i særskilde autorisasjonar”. Han konkluderer deretter med at: ”Dette viser at høvet til instruksjon og kontroll av egne tilsette ikkje er kriterium for avgrensning av på vegne av”.⁶³

Selv om vilkårene var oppfylt fant Høyesterett det ikke hensiktsmessig å benytte foretaksstraff mot avisen, og henviste til § 48b. Dette ble blant annet begrunnet med den særlige stillingen som media har i samfunnet til å opplyse og drøfte ulike sider av samfunnet.

3.6.2.3.3 Konklusjon

Etter disse dommene må man kunne konkludere med at manglende instruksjonsmyndighet for ansatte ikke fritar for muligheten for foretaksstraff. Det kan med andre ord ikke sies å ligge noe slikt krav i ”på vegne av” - vilkåret i § 48a første ledd. Men manglende instruksjon vil være et moment, jfr. § 48b hvorvidt foretaksstraff er aktuell i den konkrete sak.

---

⁶³ Rt.2001-1379(på s.1381)

3.6.2.4 Morselskaper

Vanligvis handler man bare på vegne av ett foretak. Enkelte ganger kan en handling anses begått på vegne av flere, med den konsekvens at samtlige kan straffes. Jeg har vært inne på joint venture, jfr. punkt 2.2. Et diskusjonstema under utarbeidelsen av § 48a var om ansvaret også skulle omfatte morselskaper, som på den tiden var tilfelle for noe av særlovgivningen. Justisdepartementet mente imidlertid at dette ville være å strekke det strafferettslige ansvaret for langt. Drøftelsene endte med at foretaksstraff bare kan ilegges dersom det kan sies at overtredelsen er begått på vegne også av morselskapet.⁶⁴

3.6.3 Handlingens tilknytning

3.6.3.1 Handlingen må være utført i egenskap av å være tilknyttet foretaket

Tilknytningskravet i § 48a første ledd innebærer som nevnt også at det settes grenser for hvilke handlinger foretaket hefter for. Det sentrale er at handlingen må være utført mens gjerningspersonen opptrådte i egenskap av å være tilknyttet foretaket. Dette innebærer blant annet at et foretak ikke kan bli ansvarlig for handlinger som for eksempel en ansatt har foretatt privat, eller har gjort i egen interesse. Han raner for eksempel en kiosk på vei hjem fra jobben, eller i arbeidstiden for den saks skyld, i egen vinnings hensikt. Motsatt ytterkant er at overtredelsen er foretatt i foretakets interesse og etter ordre fra ledelsen. En ansatt får for eksempel ordre fra ledelsen om å dumpe miljøfarlig avfall i en elv fordi selskapet ellers måtte brukt store summer på rensning. Dette faller klart inn under ”på vegne av”. Mellom disse yttertilfellene kan det i mange situasjoner være tvil om tilknytningskravet er oppfylt eller ikke.⁶⁵

---

⁶⁴ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.20

⁶⁵ Eskeland s.362

3.6.3.2 Gjerningspersonen går utenfor det som er "rimelig" å regne med

Utgangspunktet er at dersom gjerningspersonen går utenfor det som er "rimelig" å regne med vil det ikke etter en alminnelig tolkning være naturlig å si at denne handler på vegne av foretaket. Foretaket vil da ikke ha en reell mulighet for å forebygge overtredelser. Som nevnt omfatter ikke arbeidsgiveransvaret i erstatningsretten skade som skyldes at:

"arbeidstakeren går utenfor det som er rimelig å regne med etter arten av virksomheten eller saksområdet og karakteren av arbeidet eller vervet", jfr. skl. § 2-1 nr.1. Forarbeidene forutsetter at en slik begrensning også gjelder i forhold til foretaksstraff, men som nevnt skal det straffrettslige ansvaret forstås noe snevrere enn det erstatningsrettslige.⁶⁶ Hva som er gjort på vegne av et foretak eller ikke, beror i stor grad på skjønn. Forarbeidene og rettspraksis gir visse holdepunkter for hvordan dette skal forstås.

3.6.3.2.1 Er handlingen foretatt innenfor gjeldende instruks og i samsvar med innarbeidede sikkerhetsprosedyrer?

Et moment i grensdragningen om en overtredelse er gjort på vegne av et foretak, er om handlingen er foretatt innenfor gjeldende instruks og i samsvar med innarbeidede sikkerhetsprosedyrer. Dersom disse ikke er fulgt, trekker det i retning av at handlingen ikke er utført på vegne av foretaket. Forarbeidene taler om at:

*"Lovovertridelser som bærer et klart preg av illojalitet mot foretaket, er ikke begått på vegne av foretaket."*⁶⁷ Som eksempel viser forarbeidene til at noen ansatte dumper farlig industriavfall på en måte som strider mot den instruks de har fått. Dette gjelder ikke minst dersom dette er gjort for å ivareta egne interesser i stedet for arbeidsgiverens, for eksempel for å gjøre arbeidet lettere eller å spare tid. Men forarbeidene konkretiserer at instruksbrudd bare fritar for ansvar hvis foretaket ikke har kunnet forutse at dette ville kunne skje, og at instruksbrudd ikke foreligger hvis arbeidet og rutinene i for eksempel en transportbedrift er lagt opp slik at det i praksis er vanskelig å etterkomme

---

⁶⁶ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.18

⁶⁷ "i.c."

kjøretidsreglene.⁶⁸ Det vil generelt være lettere å ilegge foretaksstraff dersom det er tale om brudd på en generell instruks enn når det er tale om brudd på et konkret pålegg om å utføre en arbeidsoppgave på en bestemt måte.⁶⁹

Et eksempel hvor arbeidstakers instruksbrudd ledet til spørsmålet om handlingen var foretatt på vegne av foretaket finnes i Rt.2007-1684. Saken gjaldt en ansatt i et firma som drev installasjon og service av kjøleanlegg, som helte ut ca 125 kilo ammoniakkholdig vann. Dette til tross for at han hadde fått uttrykkelig beskjed om å ikke gjøre dette av sin leder, og fått en instruks om at ammoniakken måtte behandles forsvarlig. Utslippet som ble gjort fire dager etter den muntlige instruks på telefon, medførte omfattende fiskedød i en elv like ved.

Spørsmålet slik det fortonet seg for Høyesterett var om den ansatte handlet ”på vegne av” bedriften. Gjerningspersonen var ansatt som montasjesjef, og handlingen skjedde som ledd i utførelsen av hans ordinære arbeidsoppgaver.

Førstvoterende starter med å sitere forarbeidenes forutsetning om at klart illojale handlinger faller utenfor, men at instruksbrudd bare fritar for ansvar dersom foretaket ikke kunne ha forutsett at instruksene ville bli brutt, og uttaler på bakgrunn av dette: ”*Det legges altså til grunn at instruksbrudd som arbeidsgiveren ikke kunne forutse, kan føre til at overtredelsen ikke er foretatt på vegne av arbeidsgiveren*”⁷⁰ Spørsmålet ble da om den ansatte ved utslippet hadde brutt instruks på en måte som bedriften ikke kunne forutse, og om handlemåten hadde et slikt klart illojalt preg at gjerningspersonen ikke kan sies å ha handlet på vegne av foretaket. Instruksene i dette tilfelle var gitt muntlig på telefon. Bedriften anførte at den som arbeidsgiver måtte kunne forvente at en erfaren medarbeider som var klar over ammoniakkens farlige egenskaper ikke slipper ut en slik blanding, når han

---

⁶⁸ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.18

Matningsdal s.103

⁷⁰ Rt.2007-1684 (spalte18)

uttrykkelig fikk beskjed om ikke å gjøre det.⁷¹ Etter noen generelle betraktninger om i hvilken grad man kan forutse instruksbrudd uttaler Høyesterett:

*”Som et utgangspunkt er det naturlig å gå ut fra at en arbeidsgiver i liten grad kan forutse at en arbeidstaker handler i strid med en konkret instruks. Generelt sett vil det derfor lettere kunne ilegges ansvar ved brudd på generell instruks enn når det er tale om brudd på et konkret pålegg om å utføre en arbeidsoppgave på en bestemt måte”.*⁷²

Det særegne i denne saken, som Høyesterett peker på, er at handlingen utvilsomt var påregnelig før instruksen ble gitt som følge av at den ansatte selv fortalte at han ville tømme ut innholdet. Spørsmålet etter dette ble da om den muntlige instruksjonen om å ikke slippe ut innholdet reduserte påregneligheten for utslipp i tilstrekkelig grad.⁷³ Om dette sier Høyesterett:

*”A varslet om at han ville slippe ut en blanding som inneholdt ca. 500 kilo ammoniakk.... Dette må sies å være en oppsiktsvekkende opplysning. Som lagmannsretten påpeker, foranlediget As varsel likevel ingen konkrete tiltak, selv om ledelsen hadde hatt tid til å dra ut til stedet eller på annen måte forsikre seg om at blandingen ville bli forsvarlig behandlet. Det ble ikke gitt konkrete instruksjoner om alternativ fremgangsmåte eller tatt skritt til avfallshåndtering fra bedriftens side i løpet av de fire dagene som gikk fra A varslet om utslippet, til han tømte ut ett av fatene. En nærliggende reaksjon fra C sin side kunne for eksempel ha vært å be A om å bestille bortkjøring av avfallet, eller selv å bestille en slik bil”.*⁷⁴

Bedriften mente at instruksjonen om forsvarlig behandling var betryggende nok, samt at den ansatte rettet seg etter instruksjonen da det først var fire dager senere, som følge av en lekkasje i ett av fatene, som gjorde at den ansatte tømte ut innholdet av dette fatet. Lekkasjen måtte i seg selv karakteriseres som en ekstraordinær utvikling som falt utenfor det som bedriften kunne påregne. Høyesterett mente derimot at lekkasjer fra oppbevaringsfat er noe man generelt må regne med, og at utslippet i noen grad kunne forutsees fordi bedriftens reaksjon

---

⁷¹ Rt.2007-1684 (spalte 26)

⁷² ”ibid” (spalte31)

⁷³ ”ibid” (spalte32)

⁷⁴ ”ibid” (spalte33)

på varselet om utslipp var lite spesifikk og manglet konkret oppfølging. Dessuten ble det rettet kritikk mot bruken av muntlig instruks i et slikt tilfelle, fordi det lett kunne oppstå uklarheter eller misforståelser. Høyesterett mente videre at påregneligheten ble forsterket ved at bedriften ikke hadde etablert betryggende rammebetingelser i form av egne generelle skriftlige instruks for håndtering av en slik ammoniakkblanding. Høyesterett uttalte på bakgrunn av dette:

*”På denne bakgrunn anser jeg det ikke for så upåregnelig at A fire dager etter varselet, tømte innholdet av ett av fatene ut i naturen, at dette kan fritas Teknotherm for straff. Etter mitt syn handlet A på vegne av bedriften i denne saken”.*⁷⁵ I denne saken ble bedriften ilagt en bot på 1,2 mill. kr., jfr. §§ 48a og b.

Av denne dommen kan det blant annet utledes følgende om ansattes instruksbrudd i forhold til tilknytningskravet. For det første at et foretak bør etablere betryggende rammebetingelser i form av egne klare skriftlige instruks på den del av virksomheten hvor ansatte kan komme til å begå lovbrudd. For det andre at det skapes en aktivitetsplikt for overordnede i foretaket der det i en konkret situasjon er fare for at en ansatt i foretaket kan komme til å begå en straffbar handling i en arbeidssituasjon. Der instruksene er uklare eller er så strenge at de ikke kan følges, eventuelt neppe vil bli fulgt, vil dette ofte være noe foretaket kan forutse. Et foretak kan da ikke høres med at den ansatte handlet mot instruks slik at handlingen ikke er gjort på vegne av det. Samtidig må man legge til rette for at også en konkret instruks blir fulgt ved å utarbeide en handlingsplan der man er klar over at et lovbrudd kan skje. Der foretaket ikke legger til rette for at instruks blir fulgt, skyver foretaket i realiteten ansvaret over på gjerningspersonen. Derfor bør foretaket, slik rettspraksis gir uttrykk for, kunne straffes dersom dette fører til overtredelser som på grunn av manglende forhåndsregler kunne vært unngått.

---

⁷⁵ Rt.2007-1694 (spalte35)

3.6.3.2.2 Gjerningspersonens stilling

Tilknytningskravet innebærer som nevnt ikke at det er et vilkår at gjerningspersonen er ansatt i foretaket. I forhold til vurderingen av om handlingen er foretatt på vegne av foretaket eller ikke, kan det imidlertid ha betydning hvilken stilling gjerningspersonen har. Hvis gjerningspersonen har en høy stilling vil det ofte være mer naturlig å se handlingen foretatt på vegne av foretaket, men momentet er beregnet på tvilstilfeller. I forarbeidene sies at:

*”Om noen kan sies å ha handlet på vegne av foretaket, kan også avhenge av vedkommendes stilling. I grensetilfelle vil man lettere anta at det er handlet på vegne av foretaket hvis den som har handlet har en relativt høy stilling”.*⁷⁶ Dette kan også spille en rolle ved den skjønsmessige vurderingen av om det skal anvendes foretaksstraff, jfr. Rt.2000-2023.

3.6.3.2.3 Er handlingen foretatt i foretakets interesse, eller har det hatt fordel av den?

I enkelte av særlovene som hjemlet foretaksstraff før strl. § 48a var det et vilkår at foretaket hadde hatt fordel av handlingen, eller at handlingen var utført i foretakets interesse. Hvis ikke var tilknytningskravet ikke oppfylt. Dette er ikke gjeldende rett etter den generelle hjemmel. Forarbeidene forutsetter imidlertid at momentene kan ha betydning for om det ilegges ansvar, og for ansvarets omfang, jfr. § 48b. bokstav e.⁷⁷

3.6.4 Tilknytningskravets sperre mot upraktiske handlinger

I prinsippet kan som nevnt foretaksstraff anvendes i forhold til alle straffbare handlinger. Dette er forutsatt i forarbeidene, og er uttrykkelig slått fast i rettspraksis, jfr. Rt.2000-2023, hvor det var snakk om foretaksaksansvar i forbindelse med overtredelse av lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50. Her sies at *”Hjemmelen for å anvende foretaksstraff er*

---

⁷⁶ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.18

⁷⁷ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.19

generell".⁷⁸ Dette innebærer at et foretak teoretisk kan bli gjort ansvarlig for drap, vold og seksualforbrytelser. Slike lovovertridelser vil sjelden begås på vegne av et foretak. Bare unntaksvis vil slike handlinger kunne tenkes å være utført i egenskap av å være tilknyttet foretaket. Kjerneområdet for foretaksstraff er overtridelser som ledd i næringsvirksomhet. Etter amerikansk rett finnes imidlertid mange eksempler på at foretak er tiltalt og domfelt for uaktsomt drap, og det er utvilsomt at slik straffeforfølgning også kan skje etter norsk rett.⁷⁹

3.7 Skyldkrav til ledelsen?

3.7.1 Innledning.

Eskeland hevder i sin *Strafferett* fra 2006 at det er et vilkår for foretaksstraff at ledelsen kan bebreides for at den som handler på foretakets vegne har begått en handling som dekkes av gjerningsinnholdet i et straffebud.⁸⁰ Dette standpunktet bygger han blant annet på to uttalelser i forarbeidene, som han mener er et uttrykk for at lovgiver ikke har ment å lovfeste et objektivt straffansvar for foretak. Den første uttalelsen tar for seg force majeure-tilfellene:

*"Når et foretak har foretatt alt som praktisk er mulig for å unngå uhell, og dette likevel er skjedd pga. helt ekstraordinære forhold, bør foretaket ikke straffes."*⁸¹ Det andre eksemplet fra forarbeidene han bygger sitt standpunkt på, er at dersom handlingen er begått av en utilregnelig person, og foretaket ikke kan bebreides for dette, sies det at det *"normalt ikke (vil) være rimelig å straffe foretaket."*⁸² Eskeland mener altså at det er et vilkår om at foretakets ledelse kan bebreides for at det er inntrådt en situasjon i strid med et straffebud. Han hevder at den preventive effekten av en objektiv regel ikke er vesentlig større enn om

---

⁷⁸ Se også Eskeland s.354

⁷⁹ Jensen s.229

⁸⁰ Eskeland s.355

⁸¹ NOU 1989:11 s.16

⁸² Eskeland s.355

det kreves at ledelsen kan bebreides, og at dette dessuten er i samsvar med den grunnleggende forutsetningen om at straff som hovedregel bare skal ilegges hvis den som straffes kan klandres. Han mener også at dette synet ble lagt til grunn av Høyesterett i Rt.1993-17 og Rt.2004-698. Han tar ikke stilling til hvem som skal anses å tilhøre ledelsen, men at prevensjonshensynet taler for at kretsen av personer bør være nokså vid. Arbeidstakere med overordnet ansvar for deler av virksomheten bør i den forbindelse ses på som en del av ledelsen.⁸³

I juridisk teori har ikke Eskeland fått mye støtte for sitt syn om at ledelsen må kunne klandres som et vilkår for foretaksstraff, og de fleste mener at det ikke er, eller aldri har vært noe slikt krav. Andenæs mente opprinnelig at det i utgangspunktet var tilstrekkelig at det forelå en objektiv lovovertrødelse, med mulig unntak for hendelige uhell og force majeure.⁸⁴ Matningsdal og Bratholm sier uttrykkelig i sin kommentarutgave fra 2003 til straffeloven at Eskelands standpunkt ikke er riktig. For det første mente de at dette illustreres gjennom det av at foretaket også hefter for anonyme feil, og for det andre at lovtoksten heller ikke inneholder det vilkåret som Eskeland oppstiller. De hevdet at strl. § 48b (bokstav c) illustrerer at det kun var et moment, men ikke et vilkår om ledelsen kan bebreides. Videre at et slikt vilkår heller ikke har noe støtte i forarbeidene, og at det motsatte uttrykkelig ble forutsatt når det uttales at:

*”om noen kan si å ha handlet på vegne av foretaket kan også avhenge av vedkommendes stilling. I grensetilfeller vil man lettere anta at det er handlet på vegne av foretaket hvis den som har handlet har en relativt høy stilling.”*⁸⁵

Derimot mener Matningsdal og Bratholm at manglende bebreidelse mot ledelsen kan være et krav i selve gjerningsbeskrivelsen i noen straffebud og bruker som eksempel aml. 1977 § 14, som blant annet gir arbeidsgiver plikt til å *”sørge for at virksomheten er innrettet og vedlikeholdt og at arbeidet blir planlagt, organisert og utført i samsvar med bestemmelsene*

---

⁸³ i.c

⁸⁴ Andenæs, Johs. *Alminnelig stafferett*. 4.utg. Oslo, 1997 s.256-257

⁸⁵ NOU 1989:11 s.17 (Matningsdal & Bratholm s.400)

gitt i og i medhold av denne lov, jfr. særlig §§ 7-13.” Annet ledd pålegger arbeidsgiver en rekke detaljerte plikter for å sikre at *”arbeidstakernes sikkerhet, helse og velferd blir ivaretatt på alle plan i virksomheten*”. Matningsdal / Bratholm sier at *”ansvar etter denne bestemmelsen forutsetter at arbeidsgiveren har forsømt seg - noe som innebærer at forsømmelsen kan tilbakeføres til arbeidsgiveren. Disse pliktene påhviler den øverste bedriftsledelsen*”.⁸⁶ I denne forbindelse trekkes Rt.1993-17 frem, som Eskeland mente støttet sitt syn. Matningsdal/ Bratholm sier at frifinnelse i disse tilfellene ikke skyldes at § 48a krever at ledelsen kan bebreides, men begrunnelsen er at aml. 1977 § 14 ikke er *”overtrådt*” slik at grunnvilkåret for foretaksstraff ikke er oppfylt.⁸⁷

3.7.2 Hensyn bak vilkåret om skyld hos ledelsen

Et hensyn som taler for at ledelsen burde bebreides, er at foretaksansvaret er best egnet til å motivere de personer i foretaket med reell innflytelse. Det er ledelsen som har innflytelse på tilretteleggingen av driften og organiseringen av foretaket. Det er disse som reelt har mulighet til å legge forholdene til rette for å unngå overtredelser og oppfylle foretaksstraffens prevensjonsformål best. Samtidig vil de personene som er i en slik stilling trolig ofte oppfatte en sanksjon mot foretaket som en sanksjon rettet mot seg. Det vil i lys av dette også kunne sies at det er mer rettferdig at ledelsen må kunne bebreides.⁸⁸

Imidlertid vil det også kunne hevdes at den preventive effekten vil være størst når man ser foretaket som en *”enhet fra topp til bunn*”. Dette vil kunne øke ledelsens bevissthet for en organisering av foretaket som gjør at overtredelser kan unngås. Dessuten vil foretaksstraff også motivere andre personer tilknyttet foretaket, som ikke er en del av ledelsen, blant annet dersom de selv risikerer sanksjoner fra foretaket. Effekten er i så fall avhengig av hvordan ledelsen i foretaket behandler eventuelle lovovertredere internt som en følge av

---

⁸⁶ Matningsdal & Bratholm s.400

⁸⁷ i.c

⁸⁸ Asbjørnsen, Rasmus *Straffansvar for foretak- strl. § 48a*. Oslo, 1995 s.27

overtredelsen.⁸⁹ En må vel også anta at personer lengre ned i systemet har en lojalitetsplikt til foretaket, og ønsker å unngå at det kommer i et dårlig lys. Men risikoen for et personlig ansvar er sannsynligvis det som i størst grad virker mest preventivt her.

3.7.3 Kan et skyldkrav til ledelsen innfortolkes i lovteksten?

Uklarhetene og de delte meningene som har vært omkring dette spørsmålet og ikke minst til skyldkravet generelt, som jeg har drøftet tidligere, må en vag lovtekst og selvmotsigende forarbeider ta mye av skylden for. Når det gjelder spørsmålet om det er et vilkår for foretaksstraff at ledelsen må kunne bebreides, er det klart at lovteksten ikke uttrykkelig stiller dette kravet. Spørsmålet er likevel om et skyldkrav til ledelsen kan sies å følge av de to vilkår som paragrafen stiller for foretaksstraff, at ”*et straffebud er overtrådt*” og at overtredelsen er gjort på ”*på vegne av*” foretaket.

Når det gjelder tilknytningskravet, avgrenser dette som nevnt blant annet mot handlinger som det ikke er rimelig at foretaket hefter for. Vurderingen i grensetilfellene av hvorvidt en handling oppfyller tilknytningskravet, gjør at det kan stilles spørsmål ved om et krav om bebreidelse hos ledelsen kan innfortolkes her. Som nevnt i punkt. 3.6.3.2.1 er det lagt til grunn i rettspraksis at tilknytningskravet er oppfylt dersom foretaket (i praksis ledelsen) har kunnet forutse at en instruks ville kunne bli brutt. Dersom man ikke har kunnet forutse instruksbruddet, vil tilknytningskravet ikke være oppfylt. Her er på en måte grensen satt ved spørsmålet om ledelsen kan bebreides. Men ”*skylden*” hos ledelsen kan være så liten at det ikke er naturlig å si at man kan bebreide dem, og vil i hvert fall ofte ikke kunne kalles uaktsomt. Rettspraksis gir neppe uttrykk for at ledelsen må ha opptrådt så klanderverdig at det oppfyller skyldkravet i det straffebud som er overtrådt, slik jeg oppfatter Eskeland kreves. Dette med unntak der skyldkravet er forsett. Her mener Eskeland det er tilstrekkelig med uaktsomhet fra ledelsen.⁹⁰

---

⁸⁹ Asbjørnsen s.25

⁹⁰ Eskeland s.357

Et argument som taler mot et vilkår om at ledelsen må kunne bebreides, er at foretaksstraff teoretisk kan bli ilagt selv om gjerningspersonen i handlingsøyeblikket var utilregnelig. I så fall vil dette kunne innebære ansvar der ledelsen ikke kan klandres. Men som nevnt vil i praksis spørsmålet om straffansvar ved utilregnelighet bli avgjort etter hvorvidt overordnede kan klandres, så grensen mellom vilkår og moment er derfor ikke innlysende i slike tilfelle.

I forhold til spørsmålet om et ”*straffebud er overtrådt*” er som nevnt hovedregelen at både de objektive og subjektive vilkårene må være oppfylt. Som vi har sett er det også i forhold til § 48a et skyldkrav, men slik at anonyme og kumulative feil omfattes, jfr. Rt.2002-1312. At ledelsen måtte utvise skyld ble ikke nevnt i avgjørelsen. Det er dessuten akseptert at det kan gjøres unntak fra skyldkravet i visse henseende, og det er heller ikke innlysende at dette skyldkravet skulle måtte referere seg til ledelsen. Man kunne også tenkt seg et skyldkrav som rettet seg mot eiere etc. Hvis dette var tilfelle, ville det bli vanskelig med en effektiv håndheving av foretaksstraff. Preventive hensyn kan tale for å anse foretaket som et ”*hele*”, slik at skyldkravet retter seg mot alle innen foretaket. En kan si at skylden ligger på foretaket som sådant, slik at det hefter for alle fysiske personer innenfor, uavhengig av at andre fysiske personer i foretaket er ”*uskuldige*”. Dersom dette i et konkret tilfelle vil være urimelig, og/eller prevensjonen av dette blir liten, vil foretaket kunne slippe ansvar, eller at straffutmålingen reduseres, jfr. § 48b.

3.7.4 Rt.2007-1684 om skyldkrav hos ledelsen

Spørsmålet om det er et vilkår at ledelsen må kunne bebreides, ble besvart uttrykkelig av Høyesterett i Rt.2007-1684. Høyesterett uttaler her at det ikke er et vilkår for foretaksstraff at ledelsen har utvist subjektiv skyld, og sier videre at:

”Lovteksten angir ikke et slikt krav- det er tilstrekkelig at noen som har handlet på vegne av et foretak, har overtrådt et straffebud. Det fremgår også klart av forarbeidene at det ikke er noe krav om at ledelsen har utvist skyld, jf. Ot.prp.nr.27(1990-1991) side 13-17. Heller ikke i praksis fra Høyesterett finnes det avgjørelser hvor det er satt som vilkår at

*ledelsen skal kunne bebreides for lovovertridelser begått av dem som har handlet på vegne av foretaket.”*⁹¹

I denne dommen ble det i tillegg anført at ileggelse av foretaksstraff uten noe skyldkrav for ledelsen ville være i strid med uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6(2). Høyesterett var ikke enig i dette synet. Dette ble begrunnet med at det her ikke var tale om et straffansvar på rent objektivt grunnlag, fordi det blant annet stilles krav om at noen som har handlet på vegne av foretaket har overtrådt et straffebud. De kunne heller ikke se at det gikk noe skille mellom en vanlig ansatt og en ledelsesansatt. Høyesterett sier at: *”Et foretak kan ikke selv utvise skyld, og grunntanken bak foretaksstraffen i § 48 a er at selskapet hefter for sine ansatte. Der er et grunnvilkår for identifikasjon mellom foretak og lovovertreder at handlingen er foretatt på vegne av foretaket, og jeg kan ikke se at det her går noe avgjørende skille mellom en vanlig ansatt og en ledelsesansatt i relasjon til uskyldspresumsjonen i artikkel 6”*.⁹²

3.7.5 Konklusjon.

Etter dette må en anta at rettstilstanden rundt hvorvidt det er et vilkår for foretaksstraff at ledelsen må kunne bebreides, er relativt klar. Noe slikt krav stilles ikke. Imidlertid vil nok spørsmålet om ledelsen kan klandres eller ei, bli sterkt vektlagt i vurderingen av om foretaket skal ilegges straff i den konkrete sak, jfr. § 48 b bokstav c. Dersom ledelsen ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak ikke kunne forebygget overtredelsen, vil det ofte ikke være grunn til å straffe foretaket. Dette innebærer at spørsmålet om ledelsen kan bebreides er et vilkår eller et moment for foretaksstraff, kanskje ikke har så stor betydning i praksis.

---

⁹¹ Rt.2007-1684 (på spalte37)

⁹² i.c

4 Endring og oppløsning av foretaket

4.1 Problemstilling

Dersom et foretak, for eksempel et selskap blir overdratt, fisjonert, fusjonert eller blir oppløst fullstendig, oppstår spørsmålet hva slags betydning dette har for eventuelle straffbare forhold som er begått før endringen.

4.2 Hvert tilfelle må bedømmes konkret i forhold til tilknytningskravet

Dersom det opprinnelige foretaket opphører å eksistere, er utgangspunktet at foretaksstraff er uaktuelt fordi det ikke eksisterer et aktuelt straffesubjekt når tiltale skal tas ut. Dette er dog kun et utgangspunkt. Asbjørnsen skriver at: *”For å avgjøre om den aktuelle overtredelsen eventuelt kan føre til foretaksstraff, er det nødvendig å vurdere hvordan foretaket opphørte å eksistere og om det er mulig å følge ”foretakets” videre ferd”*.⁹³

Spørsmålet er ikke lovregulert fordi man i Straffelovkommisjonen mente at disse spørsmålene egner seg dårlig for dette.⁹⁴ Lovgiver har overlatt til domstolene å vurdere den nærmere betydning av slike endringer i det enkelte tilfelle. Straffelovkommisjonen mente imidlertid at utgangspunktet måtte være at slike endringer ikke hadde noen betydning for det straffrettslige ansvar.⁹⁵ Kommisjonen fikk ikke tilslutning fra departementet som støttet riksadvokatens syn i høringen om at utgangspunktet burde være at heller ikke på foretaksstraffens område kan straffansvar arves.⁹⁶ Departementets syn var at vurderingstemaet måtte være lovens krav om at overtredelsen skal være begått *”på vegne av”* foretaket: *”Dersom foretaket og virksomheten knyttet til det har opphørt fullstendig, finnes det ikke noe foretak å fullbyrde straffen overfor. Men dersom virksomheten er*

---

⁹³ Asbjørnsen s.84

⁹⁴ NOU 1989:11 s.31

⁹⁵ ”i.c.”

⁹⁶ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.42

fortsatt under en ny selskapskonstruksjon - som følge av overtakelse, fusjon, fisjon, endret ansvarsforhold m.v. - må det foretas en konkret vurdering av om overtredelsen kan sies å være begått på vegne også av det nye foretaket".⁹⁷ I den forbindelse trekkes det frem to momenter i proposisjonen som vil være relevante i denne vurderingen. For det første vil det trekke i retning av at foretaksansvar kan ilegges dersom eierne og ledelsen er de samme som tidligere. For det annet trekker det i samme retning dersom det kan godtgjøres at de foretaksmessige endringene primært er motivert ut fra et ønske om å unngå straffansvar.⁹⁸

Hvorvidt endringer av foretaket kan medføre straffansvar slik foretaket fremstår etter forandringene, må altså løses etter om handlingen er foretatt "på vegne av" det nye foretaket, jfr. strl. 48a. Det klareste eksemplet på tilfeller hvor dette vilkåret kan være oppfylt, er der selskap A A/S opphører å eksistere etter overtredelsen, for så å etableres som B A/S.⁹⁹ Dersom man kommer fram til at det reelt er det samme selskapet, vil det nye selskapet kunne ilegges foretaksstraff, til tross for at det ikke eksisterte på tidspunktet for overtredelsen. På samme måte vil man måtte vurdere om tilknytningsvilkåret er oppfylt i forhold til det nye foretaket slik det fremstår etter andre endringer, for eksempel en fusjon. Det er viktig å understreke i denne sammenheng at fusjonen i seg selv ikke danner noe grunnlag for ansvar for det nye foretaket slik det fremstår etter fusjonen. "Avgjørelsen må skje etter en konkret vurdering av formuesmasse, eierforhold, ledelse og virksomhet i det nye selskapet i forhold til det gamle,"¹⁰⁰ jfr. Rt.1994-299. Dette betyr at det vil være av stor betydning hvorvidt det har skjedd reelle endringer i eierskap og ledelse i og med fusjonen, jfr. forarbeidene om at det vil trekke i retning av foretaksstraff dersom eierne og ledelsen er de samme som tidligere.¹⁰¹ Det vil også spille en rolle om driften som overtredelsen hadde sammenheng med, er avvirket i og med fusjonen. Asbjørnsen bruker som eksempel at det opprinnelige foretaket har overtrådt forurensningsloven ved at rensiltak ikke var etablert.

---

⁹⁷ i.c.

⁹⁸ i.c

⁹⁹ Asbjørnsen s.87

¹⁰⁰ Rt.1994-299 (på s.300)

¹⁰¹ Asbjørnsen s.87

*”Ved fusjonen nedlegges virksomheten som var av en slik karakter at det var et krav om renseanlegg. I et slikt tilfelle vil det være mindre naturlig å si at overtredelsen har skjedd på vegne av det nye foretaket”.*¹⁰²

Dersom det har skjedd reelle endringer i et foretak, for eksempel hvor et foretak lar seg kjøpe opp av et annet, kan imidlertid også tilknytningskravet være oppfylt. Dette vil kunne være tilfelle dersom motivet for salget hovedsaklig var å unngå straffansvar.¹⁰³ Men dersom handelen fra oppkjøperens side ble gjort ut fra forretningsmessige motiver, og kjøper ikke kjente til at selskapet ved salgstidspunktet risikerte et straffansvar, taler verken prevensjonshensynet eller rettferdighetshensynet for straffansvar i et slikt tilfelle.¹⁰⁴

4.2.1 Selskapet oppløses

Dersom foretaket oppløses i den forstand at det forsvinner helt uten at endringene på noen som helst måte kan knyttes til et *”nytt foretak”*, er spørsmålet om hvorvidt også straffansvaret opphører i disse tilfellene. Uttalelser i forarbeidene peker i den retning ved å si at dersom *”foretaket og virksomheten knyttet til det har opphørt fullstendig, finnes det ikke noe foretak å fullbyrde straffen overfor”*.¹⁰⁵ Matningsdal mener at denne løsningen ikke bør legges til grunn i sin generelle form. Dette vil ellers medføre at eierne i et selskap vil kunne oppløse det, for å unngå et ruinerende straffansvar. Han mener at det også bør kunne legges vekt på formålet med oppløsningen og dels hvilket foretak man står overfor: *”Deltakerne i et aksjeselskap eller ansvarlig selskap bør f. eks. ikke uten videre kunne unngå sitt ansvar etter asl. § 16-12 og sel. § 2-42 ved å oppløse selskapet. Derimot kan det være større grunn til å følge anbefalingen fra forarbeidene dersom det er en mindre forening som har blitt nedlagt”*.¹⁰⁶

---

¹⁰² *ibid.* s.88

¹⁰³ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.42-43

¹⁰⁴ Asbjørnsen s.88

¹⁰⁵ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.42

¹⁰⁶ Matningsdal s.104

5 Straffrettslige reaksjonsmidler overfor foretak

5.1 Bot, rettighetstap og inndragning

Strl. § 48a tredje ledd omhandler de straffrettslige reaksjoner som kan brukes overfor foretaket. Her er nevnt bøter og rettighetstap. I tillegg forutsetter forarbeidene at foretak kan bli utsatt for inndragning. Dette vil i så fall kunne skje uavhengig om vilkårene i § 48a er oppfylt.¹⁰⁷

Det vanligste og viktigste straffalternativet overfor foretak er bøtestraffen. Bøtestraff er ikke avhengig av om det straffebedet som er overtrådt gir hjemmel for slik straff. Dette innebærer at bot kan ilegges selv om straffebedet bare gir hjemmel for fengsel.

I og med at det er foretaket som er ansvarssubjekt, vil det ikke bli tale om noe subsidiær fengselsstraff etter strl. § 28 annet ledd. Det er viktig at boten utmåles slik at det ivaretar hensynet til prevensjon, men dette må veies opp mot andre hensyn også.¹⁰⁸

Om rettighetstap mente Straffelovkommisjonen at dette er en inngripende reaksjon som en burde være varsom med å bruke, unntatt når samfunnsmessige hensyn tilsier det. Det siste kan for eksempel være når *”en bedrift gjentatte ganger forsettelig eller grovt uaktsomt slipper ut større mengder med giftig avfall fordi bedriften ønsker å spare utgiftene til renseanlegg”*.¹⁰⁹ Departementet sluttet seg til kommisjonens syn om at det bare rent unntaksvis ville være tale om å idømme rettighetstap. Rettighetstapet kan begrenses. Dette innebærer at forbudet kan rette seg mot å utøve visse deler av virksomheten, eller virksomheten i bestemte former.¹¹⁰

---

¹⁰⁷ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.32

¹⁰⁸ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.31-32

¹⁰⁹ NOU 1989:11 s.28

¹¹⁰ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.34

6 Answarets fakultative karakter

6.1 Påtalemyndighetens og rettens valgfrihet

Selv om vilkårene for foretaksstraff i § 48a første ledd er oppfylt, innebærer ikke dette at foretaket faktisk blir straffet i en konkret sak. Dette fordi foretaksstraffen er valgfri (fakultativ), jfr. ”kan” i § 48a.1. ledd. Dette betyr for det første at påtalemyndigheten ikke trenger å reise tiltale (eller utferdige forelegg) etter en egen form for henleggelse.¹¹¹ For det andre at retten ikke behøver å ilegge ansvar dersom tiltale er reist.¹¹² At påtalemyndigheten og retten har denne muligheten til tross for at straffbarhetsvilkårene er oppfylt, står i kontrast til hva som vanligvis gjelder i forhold til straffansvar for fysiske personer. Her kreves det særskilt hjemmel for å frifinne, eller for at en sak skal henlegges. Bakgrunnen for at foretaksstraffen er gjort valgfri må sees i sammenheng med at ansvaret er vidtrekkende.¹¹³

Hva som er aktuelt i en konkret sak vil avgjøres etter en skjønnsmessig vurdering etter hva som anses hensiktsmessig. Det kan med andre ord ikke oppstilles noen generell presumsjon om at foretaket bør straffes når vilkårene i § 48a er oppfylt. I Rt.1998-652 uttales at: *”...behovet for foretaksstraff varierer for de ulike typer lovbrudd, og også fra lovbrudd til lovbrudd innenfor den enkelte kategori slik at det ikke kan oppstilles noen generell presumsjon om at foretaket bør straffes når vilkårene i § 48a er oppfylt.”* Dette innebærer at en må vurdere fra sak til sak de hensyn som taler for og mot foretaksstraff.

Lovgiver har med strl. § 48b bokstav a-g angitt momenter som er aktuelle i den skjønnsmessige vurderingen. Disse momentene vil også ha betydning ved straffutmålingen. Momentene er ikke uttømmende jfr. ordlyden *”særlig tas hensyn til”*, men lovgiver har forsøkt å oppramse de momentene som har størst praktisk betydning.

---

¹¹¹ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.38

¹¹² Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.21-22

¹¹³ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.22

7 Forslag til ny straffelov

7.1 Innledning.

Gjeldende straffelov vil bli erstattet av straffelov av 20. mai 2005 nr. 28 (strl. 2005) Det eksakte tidspunkt for når dette vil skje er fortsatt uvisst. Spørsmålet i den forbindelse er hva dette medfører i forhold til foretaksstraff etter gjeldende rett.

Bestemmelsene om foretaksstraff er i den nye straffeloven tatt inn i kap. 4 i §§ 27 og 28. Disse erstatter henholdsvis dagens §§ 48a og b. Det vil si at vilkårene, legaldefinisjonen av foretak og hvilken type straff som kan komme til anvendelse, er regulert i § 27. Momentene ved avgjørelsen om straff skal ilegges, og utmålingen, er tatt inn i § 28.

Forarbeidene til de nye bestemmelsene uttrykker at praksis har vist at det kan være formålstjenlig og rimelig å straffe foretak, i tillegg til, eller i stedet for, enkeltpersoner som har handlet på vegne av foretaket. Straffelovkommisjonen så ikke noe stort behov for revisjon av reglene om foretaksstraff. Departementet mente imidlertid at det var et behov for å vurdere spørsmålet om skyldkrav som vilkår for foretaksstraff.¹¹⁴

7.2 Endring i ordlyden vedrørende skyldkravet

7.2.1 Problemstilling.

§ 27 1.ledd i den nye straffeloven er formulert slik: *”Når et straffebud er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak, kan foretaket straffes. Det gjelder selv om ingen enkeltperson har utvist skyld eller oppfylt vilkåret om tilregnelighet, jf. § 20”*. Det er en endring i ordlyden i den nye bestemmelsens annet punktum i forhold til gjeldende rett. I § 48a 1.ledd annet punktum sies at *”...selv om ingen enkeltperson kan straffes for*

---

¹¹⁴ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.242

overtredelsen". Dette skal altså erstattes med " ...*selv om ingen enkeltperson har utvist skyld eller oppfylt vilkåret om tilregnelighet, jf. § 20*".

Problemstillingen er hva det vil si at "*ingen enkeltperson har utvist skyld* ", og hvilken forandring dette innebærer i forhold til gjeldende rett.

7.2.2 Ikke lenger skyldkrav

Ordlyden i den nye straffeloven peker i retning av at det ikke lenger skal være nødvendig at den som har handlet på vegne av foretaket har utvist subjektiv skyld. I forarbeidene uttales: "*Departementet foreslår...at det ikke settes som betingelse for å ilegge foretaksstraff at bestemte personer som har handlet på vegne av foretaket, har utvist subjektiv skyld, og at det heller ikke skal gjelde noe skyldkrav ved anonyme eller kumulative feil.*"¹¹⁵ Dette innebærer at rettstilstanden som ble lagt til grunn i Rt.2002-1312 ikke er videreført i den nye straffeloven. Departementet forutsetter imidlertid at foretaksstraff fortsatt ikke skal kunne ilegges dersom overtredelsen må anses som et hendelig uhell eller er utslag av force majeure.¹¹⁶ Ordlydens endring innebærer at det ikke lenger vil ha noen betydning hvilket skyldkrav som er som er fastlagt i det aktuelle straffebudet for adgangen til å straffe et foretak. Skyldkravet og graden av skyld hos gjerningspersonen vil dog kunne ha betydning i vurderingen om foretaket bør straffes.¹¹⁷ De objektive straffbarhetsvilkårene er i samsvar med gjeldende rett. Gjerningsinnholdet i et straffebud må altså være overtrådt, og det må ikke foreligge en straffrihetsgrunn.

---

¹¹⁵ Ot.prp.nr.27 (1990-1991) s.242

¹¹⁶ "i.c."

¹¹⁷ "i.c"

7.2.3 Andre endringer

En annen endring i ny straffelov § 27, er at man uttrykkelig gjør unntak fra tilregnelighet. Dette er også gjeldende rett selv om det ikke er uttrykkelig nevnt i § 48a. Som nå vil det i fremtiden vanligvis ikke være rimelig å straffe foretaket i et slikt tilfelle.

Ellers er inndragning uttrykkelig nevnt som straff i § 27 tredje ledd. Dette er også i samsvar med gjeldende rett. Det kan også nevnes at strl. 2005 § 28 har fått tillagt et nytt skjønnsmoment i bokstav h om det skal tas hensyn til om overenskomst med fremmed stat forutsetter bruk av foretaksstraff.

7.3 Begrunnelsen for at skyldkravet oppheves

Årsaken til at lovgiver nå vil oppheve kravet om at den som har handlet på vegne av foretaket har utvist skyld, begrunnes i forarbeidene blant annet ved at:

*”Det kan etter departementets syn virke uheldig om det forhold at en bestemt gjerningsperson ikke kan straffes på grunn av manglende skyld, alltid skal gjøre at man ikke kan anvende foretaksstraff mot det foretaket som vedkommende har handlet på vegne av”.*¹¹⁸ Dessuten mente departementet at det ville være uheldig om de nye regler om subjektiv skyld som ble foreslått i forbindelse med strl. 2005, skulle begrense adgangen til å bruke foretaksstraff. Dette fordi det ble foreslått at det som utgangspunkt skal kreves grov uaktsomhet der hvor straffelovgivningen rammer uaktsomme handlinger. Dessuten skal forsett nå også være hovedregelen for skyld i spesiallovgivningen. Departementet uttalte at:

*”Skal slike skyldkrav gjelde også i samband med foretaksstraff kan det komme til å begrense adgangen til å ilegge foretaksstraff sammenlignet med rettstilstanden i dag”.*¹¹⁹

Man anså at det ville kunne bli vanskeligere å karakterisere anonyme eller kumulative feil som utslag av grov uaktsomhet enn som utslag av vanlig uaktsomhet og uttalte at:

---

¹¹⁸ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.242

¹¹⁹ ”i.c.”

”Dette kan gjøre det mindre aktuelt å reagere straffrettslig mot overtredelser, blant annet av nærings- og miljølovgivning, som skjer som del av virksomheten i større foretak uten at det kan påvises relativt grove feilvurderinger hos bestemte enkeltpersoner i foretaket.”¹²⁰

I begrunnelsen for lovendringen ble det også lagt vekt på prosessøkonomiske hensyn. Det er kompliserende og fordyrende å måtte bevise subjektiv skyld for at foretaksstraff skal kunne bli aktuelt.

7.3.1 Effektivitet og prosessøkonomi som begrunnelse for endringer i bestemmelsene om foretaksstraff

Forarbeidene til den nye bestemmelsen viser at utelatelsen av skyldkravet var motivert av hensynet til rettferdighet, effektivitet, prevensjon og prosessøkonomi. I effektivitetshensynet som begrunnelse for et objektivt ansvar, ligger antagelsen om at straffebudet ikke vil virke etter formålet dersom man krever skyld¹²¹ Forarbeidene til strl. 2005 illustrerer dette ved at lovgiver ønsket opphevelse av skyldkravet fordi bevisutfordringene på foretaksstraffens område gjør at ansvar ikke kan ilegges i så stor grad som formålet om prevensjon kan tilsi.¹²² Her fryktet man dessuten at effektiviteten skulle forringes ytterligere på grunn av de generelle forslagene i forarbeidene til strl. 2005 angående subjektiv skyld. At man legger vekt på effektivitet betyr altså at man ønsker å gjøre det lettere å bruke bestemmelsen.

Med hensynet til prosessøkonomi menes at prosessen vil bli billigere når man slipper å ta stilling til subjektiv skyld. Dette fordi en omfattende og komplisert bevisvurdering vil være ressurskrevende for både påtalemyndighet og rettsapparat.

---

¹²⁰ ”i.c.”

¹²¹ Bratholm, Anders *Strafferett og samfunn*, Oslo 1980 s.268

¹²² Ot.prp.nr90 (2003-2004) s.242

8 Ny straffelov § 27 sett i sammenheng med hovedregelen om skyld

8.1 Foretaksstraffen blir et tilnærmet objektivt ansvar

Med den nye § 27 har foretaksstraffen tatt et stort skritt i objektiv retning ved at man ser helt bort fra kravet om individuell skyld for ansvar. At hendelige uhell og force majeure – tilfeller heller ikke etter ny straffelov skal omfattes, gjør imidlertid at ansvaret heller ikke i fremtiden blir ”rent objektivt”.

Ved å se bort fra det individuelle skyldansvaret som vilkår for foretaksstraff, bryter man med prinsippet som gjelder på de fleste andre områder av strafferetten. Hovedregelen er som tidligere nevnt at straff bare rammer de som har utvist skyld. Det som bebreides gjerningspersonen er at han ”handlet i den konkrete situasjonen med de kunnskapene han hadde eller burde hatt”.¹²³ Gjennom et skyldkrav vil hovedformålet for staten være å påvirke dem som forstår eller burde forstå når deres handlingsvalg kan komme i strid med straffelovgivningen, til å velge et straffritt alternativ. Staten vil på denne måten kunne begrense handlinger som anses som skadelige for forholdet mellom borgerne og samfunnet som helhet. Skyldprinsippet medfører at staten ikke kan straffe borgere dersom de ikke kan noe for sine handlinger. Et slikt syn kommer også til uttrykk i EMK artikkel 6(2) ved at en siktet person har krav på å bli betraktet som ”uskyldig” inntil hans ”skyld” er bevist etter loven, den såkalte uskyldspresumsjonen.¹²⁴ De hensyn som kommer i konflikt her vil bli nærmere drøftet under punkt 8.3.

8.2 Foretaksstraffens spesielle karakter

Det spesielle med foretaksstraff er at det er foretaket som er straffesubjekt, mens den som har handlet på dens vegne er vilkårssubjektet, altså det subjekt som grunnlaget for et eventuelt straffansvar vurderes i forhold til. Et spørsmål er da om et skyldkrav egentlig har

---

¹²³ Se blant annet Eskeland s.263

¹²⁴ Eskeland s.264

noen mening i forhold til foretak. Har det da noen betydning at noe slikt krav ikke lenger eksisterer? Det kan innvendes mot dette at det vil være fysiske personer som danner utgangspunkt for foretakets disposisjoner, og denne koblingen mellom foretaket og fysiske personer kan tilsi at det kan være uheldig å fjerne skyldkravet.¹²⁵ Det kan derfor sies å være mer rimelig å straffe foretaket dersom noen innen foretaket kan klandres, jfr. § 48a. Et slikt krav er også mer i samsvar med strafferetten for øvrig. Jeg vil komme tilbake til dette i kap. 8.3.2.1

8.3 Ny straffelov § 27 og uskyldspresumsjonen i EMK. artikkel 6.2

8.3.1 Innledning

Det kan stilles spørsmål ved om § 27 i den nye straffeloven strider mot uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6(2), som er norsk rett gjennom menneskerettsloven av 21. mai. nr. 30 1999 § 2. Denne lyder: *“Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law”*¹²⁶ Uskyldspresumsjonen i EMK har flere sider.¹²⁷ En av dem er at konvensjonspraxis ved EMD viser at EMK artikkel 6(2) gjennom sine krav til straffeprosessen, trolig også legger begrensninger i forhold til medlemsstatenes bruk av straffansvar på objektivt grunnlag. Det er denne siden jeg vil drøfte nærmere i det følgende. Da dette temaet er omfattende, må jeg nøye meg med å se på noen utgangspunkter for å ikke sprengte rammen for oppgaven. Spørsmålet er ikke berørt i forarbeidene til de nye bestemmelsene om foretaksstraff i den nye straffeloven.

---

¹²⁵ Asbjørnsen s.32

¹²⁶ Se også SP art. 14 nr.2

¹²⁷ bl.a. Strandbakken, Asbjørn *Uskyldspresumsjonen*. Oslo, 2003 s.27-34.

8.3.2 Er § 27 i strl. 2005 i strid med EMK artikkel 6(2)?

Hovedproblemstillingen er om § 27 er i strid med uskyldspresumsjonen i EMK artikkel 6(2), som følge av at det ikke kreves skyld hos den som har handlet på foretakets vegne for at det kan holdes straffrettslig ansvarlig. Først er det imidlertid nødvendig å si noe om foretak som rettighetssubjekt etter EMK, og om det legges begrensninger i forhold til et objektivt ansvar.

8.3.2.1 Er foretak rettighetssubjekt etter EMK art 6(2)?

Spørsmålet er om foretak overhodet er vernet av EMK artikkel 6(2) eller om den kun gjelder for fysiske personer. Det kan i den sammenheng hevdes at et foretak er en juridisk konstruksjon, og derfor ikke har, eller bør ha det samme rettslige vern som enkeltindivider. Asbjørnsen skriver at:

*”for å avgjøre hvilket vern foretak nyter eller bør nyte, er det ikke tilstrekkelig å bygge på at foretaket er en juridisk konstruksjon. Det er nødvendig å se på realitetene.”*¹²⁸ Bak ethvert foretak er det fysiske personer som også har behov for rettsikkerhetsgarantier. Foretaksstraff vil således i siste instans alltid ramme enkeltpersoner uavhengig av for eksempel selskapskonstruksjonen.¹²⁹ Det er likevel grunn til å stille spørsmål ved om denne beskyttelsen bør være like omfattende som for enkeltpersoner. Foretaksstraff vil spesielt i de større selskaper ikke berøre enkeltpersoner like direkte, og ansvaret vil ofte bli pulverisert.

Spørsmålet om foretak er vernet etter art. 6(2) kan ikke utledes direkte av ordlyden i bestemmelsen som taler om *”everyone”*. Det samme er fastslått i artikkel 1 for å angi subjektet for samtlige av konvensjonens rettighetsbestemmelser. Mange av disse rettighetene vil være av en slik karakter at juridiske personer ikke omfattes. Man kan for eksempel ikke snakke om umenneskelig behandling overfor et foretak. Kjerneområdet for

---

¹²⁸ Asbjørnsen s.7

¹²⁹ Asbjørnsen s.8

EMK er således fysiske personer. Om andre rettigheter som uskyldspresumsjonen også omfatter juridiske personer, kan derved være vanskeligere å si noe om.¹³⁰ Denne problemstillingen har imidlertid konvensjonspraksis indirekte tatt stilling til, og etter dette er det klart at også foretak er vernet av art. 6(2). Eksempler er *Aannemersbedrijf Gebroeders Van Leeuwen B.V. v Netherlands*¹³¹ og *Vastberga Taxi Aktiebolag og Vulic v. Sweden*.¹³² I begge sakene ble det anført brudd på uskyldspresumsjonen i art. 6(2) overfor selskaper. EMD tok ikke direkte stilling til hvorvidt et selskap er vernet av bestemmelsen, men dette kan utledes av at sakene ikke ble avvist.¹³³

8.3.2.2 Legger EMK artikkel 6(2) begrensninger mot objektivt ansvar?

Det er også et spørsmål om EMK artikkel 6(2) i det hele tatt nedlegger noe forbud (eller begrensninger) mot objektivt straffansvar. Ut fra ordlyden alene ”*presumed innocent until proved guilty according to law*” kan man neppe utlede dette. Et forbud mot objektiv straffansvar kan muligens følge av drøftelser i konvensjonspraksis om skyldpresumsjoners (omvendt bevisbyrde) forhold til uskyldspresumsjonen.¹³⁴ Spørsmålet om forholdet mellom objektivt straffansvar og uskyldspresumsjonen er imidlertid ikke meg bekjent drøftet direkte av EMD, men formålet taler for at når artikkel 6(2) legger begrensninger i forhold til skyldpresumsjoner og objektive straffbarhetsvilkår, jfr. Rt.2005-833 må den også gjøre det for objektivt straffansvar. Noe annet vil medføre at man ved å fjerne skyldkravet helt kan omgå bruken av skyldpresumsjoner. Dette er et større inngrep og mer omfattende unntak fra hovedregelen om skyld.

---

¹³⁰ Aall, Jørgen *Rettsstat og menneskerettigheter*. 2 utg. Bergen, 2007 s.368

¹³¹ EMDs dom av 25.jan. 2000 (32602/96) Dommen nevnt i Aall s.368.

¹³² EMDs dom av 23.jul. 2002 (36985/97)

¹³³ Se også *Societe Stenuit v. France* som gjaldt art.6, jfr. Asbjørnsen s. 8

¹³⁴ Se Aall, Jørgen *Rettergang og menneskerettigheter*, Bergen 1994 s.332-335

8.3.2.2.1 Konvensjonspraksis i EMD: ”*within reasonable limits*”

Spørsmålet er da hva som er lagt til grunn i konvensjonspraksis om kravet til skyld. En viktig dom på dette området er *Salabiaku v. France* hvoretter det følger at bruk av skyldpresumsjoner ikke i seg selv er i strid med art. 6(2).¹³⁵ Klageren som ventet en forsendelse, hadde her tatt med seg en koffert på flyplassen som inneholdt cannabis. For dette ble han ilagt en bot etter at innholdet ble avdekket i tollkontrollen. Han hevdet at han var uvitende om koffertens innhold. Bestemmelsen i den franske tollovgivningen som hjemlet boten, krevde ikke at påtalemyndigheten kunne bevise subjektiv skyld, bare det objektive faktum. Klageren anførte at bestemmelsen var i strid med EMK art 6(2) fordi den var nært opp til å ilegge et objektivt ansvar.

EMD uttalte at den aktuelle bestemmelsen var en legalpresumsjon og ikke et objektivt ansvar. Videre ble det uttalt at alle rettssystemer bygger på faktiske eller rettslige presumsjoner og at dette ikke vil være i strid med konvensjonen dersom de holdes innen rimelige grenser. Dessuten må stater ta i betraktning viktigheten av hva som står på spill, og hensynet til tiltaltes forvar: ”*It requires States to confine them within reasonable limits which take into account the importance of what is at stake and maintain the rights of the defence*”.¹³⁶

EMD kom i denne saken frem til at uskyldpresumsjonen ikke var krenket fordi det var gitt mulighet til å bevise sin uskyld som følge av at praksis innfortolket et unntak om force majeure. Dessuten var det blitt foretatt en bevisvurdering slik at regelen ikke hadde blitt anvendt automatisk.

Prinsippene har senere blitt lagt til grunn og utviklet seg videre i andre saker, jfr. blant annet *Janosevic v. Sweden*.¹³⁷ Her ble det uttalt at spørsmålet om hvorvidt bruk av skyldpresumsjoner er holdt innenfor ”*rimelige grenser*” må avgjøres ut fra en

---

¹³⁵ EMDs dom av 7. okt. 1998. Omtalt i Møse, Erik *Menneskerettigheter*. Oslo, 2002 s.370

¹³⁶ *Salabiaku v. France*

¹³⁷ EMDs dom av 23. jul. 2002. Omtalt i Nowak, Karol *Osyldighetspresumtionen*. Stockholm, 2003 s.121-126

proporsjonalitetsvurdering. I den må man vurdere hvorvidt begrensningen i skylddekningen i tiltaltes rettigheter lar seg forvare, når man ser dette i forhold til den legitime begrunnelsen for bestemmelsen. Dette innebærer at jo sterkere legitime grunner for å begrense uskyldspresumsjonen, jo større inngrep kan man gjøre i siktedes reelle muligheter for å forsvare seg. Derfor vil begrunnelsen for regelen være av sentral betydning.

8.3.2.3 Er strl. 2005 § 27 "within reasonable limits"?

Etter dette er problemstillingen om det er gjort så store inngrep i den nye straffeloven § 27 med tanke på uskyldspresumsjonen i art 6(2), at begrensningene ikke kan sies å være "*within reasonable limits*".

Den proporsjonalitetsvurdering som inngår i helhetsvurderingen, må sees i lys av at det her er snakk om foretak. Selv om foretaksstraff også berører enkeltpersoner, vil det ikke ramme enkeltmennesket like hardt som et personlig ansvar.¹³⁸ Foretaket kan straffes med bøter, retten til å utøve virksomheten (eller utøve den i visse former) og foretak kan ilegges inndragning, jfr. § 27 tredje ledd. Men det må vektlegges at også slik straff indirekte kan ramme eiere, ledelsen og ansatte hardt.

Proposisjonen begrunner lovendringen hovedsakelig ut fra effektivitets - og prosessøkonomiske hensyn. Lovgiver anser en effektiv foretaksstraff som et viktig element i den nye straffeloven for å styrke dens prevensjonsformål.¹³⁹

Prosessøkonomiske hensyn vil neppe spille stor rolle i forhold til å oppheve skyldkravet for enkeltpersoner. Av det som er sagt overfor, vil dette trolig ha større vekt når det er snakk om foretak. Mer vekt vil imidlertid de bevismessige vanskene på foretaksstraffens område ha, som antas å redusere foretaksstraffens effektivitet og svekker dens prevensjonsformål. Det er de bevismessige utfordringene som også hovedsaklig begrunner objektive

---

¹³⁸ Bratholm s.271

¹³⁹ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.242.

straffbarhetsvilkår og omvendt bevisbyrde i forhold til straffebed som retter seg mot enkeltpersoner.¹⁴⁰ Når det er akseptert at man på grunn av dette hensynet innskrenker vernet i EMK artikkel 6(2) for enkeltpersoner, gjelder dette ikke minst overfor foretak. Aall sier at: *”Det er en alminnelig holdning i Norge, og i andre konvensjonstater, at det er mer nødvendig ut fra effektivitetshensyn å reagere med objektivt ansvar overfor juridiske personer enn overfor fysiske personer”*.¹⁴¹ Dessuten mener han at en domfellelse på objektivt grunnlag ikke vil oppfattes som en skyldkonstatering av en slik art som ville kunne være krenkende i forhold til en fysisk person. Han mener imidlertid at rimelighetsbetraktninger kan tale for at ansvaret for den objektive overtredelse ikke legges på selskapet hvis det var uten muligheter for å unngå overtredelsen.¹⁴² Strandbakken sier at: *”Reguleringer som inneholder objektive straffbarhetsbetingelser, at tiltalte er pålagt bevisbyrden eller objektivt ansvar, vil være i strid med hensynene som ligger bak ”nulla poena sine culpa” og ”in dubio pro reo”. Men slike reguleringer er ikke nødvendigvis i seg selv i strid med EMK artikkel 6(2)”*.¹⁴³

Formålene for å operere med en objektiv regel må vurderes opp mot hvilke rettigheter foretaket fortsatt har etter § 27, jfr. konvensjonspraksis. Spørsmålet er etter dette i hvilken grad det er gjort unntak fra uskyldspresumsjonen i art 6(2).

Det som er et viktig moment i denne sammenheng, er at § 27 fortsatt forutsetter at det skal gjøres unntak fra force majeure - tilfelle og hendelige uhell. Ansvaret skal med andre ord fortsatt ikke være *”rent objektivt”*.¹⁴⁴ Foretaket har altså en viss diskulperingsadgang, noe som nevnt er sterkt vektlagt i konvensjonspraksis. Dessuten vil avgjørelsen av hvorvidt noen har utvist skyld være et moment i forhold til om foretaket faktisk blir straffet.¹⁴⁵

---

¹⁴⁰ Strandbakken, *uskyldspresumsjonen*. Bergen, 2001 s.434-440

¹⁴¹ Aall, *rettergang og menneskerettigheter*. s.342-343.

¹⁴² Aall, *rettergang og menneskerettigheter*. s.343

¹⁴³ Strandbakken, (2001) s.446

¹⁴⁴ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.242.

¹⁴⁵ ”i.c”

Endelig tror jeg også at tilknytningskravet vil spille en rolle. Foretaket hefter ikke for ”urimelige” handlinger. Den nye straffeloven § 27 hjemler med andre ord ikke straffansvar for en ren objektiv overtredelse av et straffebud.

8.3.3 Konklusjon

Når man veier rettighetene foretaket fortsatt har mot det legitime formålet, og ser dette i lys av at det kun er snakk om foretaksstraff: ” (...the importance of what is at stake” jfr. *Salabiaku v. Frankrike*), må det etter all sannsynlighet konkluderes med at unntaket fra skyldkravet i § 27 er holdt innenfor rimelige grenser i forhold til uskyldspresumsjonen i EMK art. 6(2). Dette må også sees i sammenheng med at bestemmelser som gjør visse unntak fra skyldkravet er vanlig også i andre europeiske land.¹⁴⁶

---

¹⁴⁶ Jfr. EMD sin uttalelse i *Salabiaku v. Frankrike*

9 Sammenfatning

Jeg vil nå oppsummere hovedpunktene av det jeg har vært igjennom, og de mest sentrale konklusjonene som kan trekkes.

Jeg så først på årsakene for at foretaksstraff ble innført og på hvilke hensyn som ligger bak. Hovedhensynet er at ansvaret kan bidra til å styrke straffebudenes preventive effekt. Ved å kunne straffe foretaket i tillegg til gjerningspersonen, er målet at de besluttede organer i foretaket retter fokus mot å hindre lovbrudd. Foretaksstraffen virker også preventivt ved at den kan tilpasses bedriftens økonomi, og på den måten avspeile overtredelsens grovhet. Dersom man bare kunne straffe gjerningspersonen ville straffen kunne bli liten i forhold til skadevirkningene.

Jeg har videre vurdert hvilke rettssubjekter som kan ilegges foretakstraff, med andre ord hva loven mener med et *"foretak"*. I den forbindelse så jeg litt på legaldefinisjonen i § 48a annet ledd. Av denne fremgikk blant annet at *"foretak"* er brukt i en svært vid betydning, og at begrepet også omfatter virksomhet i offentlig sektor.

Foretaksstraff er særegen ved at foretaket som ansvarssubjekt verken kan handle eller utvise skyld. Et straffansvar er bygget på at foretaket handler gjennom de personer som er tilknyttet det. En hovedproblemstilling i oppgaven har vært hvilke, og innholdet av de vilkår som må være oppfylt for å ilegge foretaksstraff. På bakgrunn av foretaksstraffens særegne karakter, har noe av formålet vært å vurdere hvordan den forholder seg til den tradisjonelle vilkårlæren. Spesielt hvorvidt det eksisterer noe skyldkrav for å ilegge foretaksstraff har i den forbindelse stått sentralt, herunder om ledelsen må kunne bebreides. For å illustrere innholdet av vilkårene har jeg ved hjelp av rettspraksis drøftet noen konkrete situasjoner, blant annet der noen tilknyttet foretaket handler mot instruks.

Gjennom hovedsakelig ordlyd, forarbeider og rettspraksis tilknyttet § 48a, fant jeg at ileggelse av foretaksstraff for det første krever at *"et straffebud er overtrådt"*. Dette betyr

at handlingen må være straffesanksjonert, samt at handlingen må falle inn under gjerningsbeskrivelsen i straffebudet. Det må heller ikke foreligge en straffrihetsgrunn. De objektive straffbarhetsvilkårene må altså være oppfylt i tråd med vilkårlæren. Ansvar et omfatter ikke hendelige uhell eller force majeure majeure - tilfelle. I forhold til de subjektive vilkårene i vilkårlæren innebærer § 48a visse unntak. Skyldkravet må være oppfylt hos en bestemt enkeltperson som har handlet på vegne av foretaket, men med det unntak at ansvaret også omfatter anonyme og kumulative feil, jfr. Rt.2002-1312: *”En ren konstatering av at det foreligger en objektiv overtredelse av det aktuelle straffebudet, er ikke tilstrekkelig. Betydningen av bestemmelsen i første ledd annet punktum om at foretaket kan straffes selv om ingen enkeltperson kan straffes, er at det er etablert et kollektivt skyldkrav, slik at også anonyme og kumulative feil rammes”*. Dette innebærer at skyldkravet er objektivisert.

Det er gjort fullstendig unntak fra tilregnelighetskravet, men dersom foretaket ikke kan klandres, vil det sjelden være grunn til å straffe foretaket dersom man vet at overtredelsen er gjort av en utilregnelig person.

Dersom alle straffbarhetsbetingelsene er oppfylt hos den som har handlet på vegne av foretaket kan det både bli snakk om personlig ansvar og foretaksstraff. Betydningen av det som er sagt overfor, er at foretaket kan holdes ansvarlig også i de nevnte situasjonene hvor gjerningspersonen ikke kan straffes.

For det annet er det et vilkår for foretaksstraff at overtredelsen er gjort *”på vegne av foretaket”*(tilknytningskravet). Dette innebærer for det første at gjerningspersonen må ha en positiv hjemmel for å handle for foretaket. Handlinger som er foretatt av utenforstående faller dermed utenfor, selv om hensikten har vært å skaffe foretaket en fordel, eller at handlingen rent faktisk har medført en fordel. Foretaksstraffen er hovedsakelig et straffrettslig arbeidsgiver- og organansvar, men også oppdragstakere kan etter omstendighetene handle *”på vegne av”* et foretak (oppdragsgiveren), jfr. Høyesteretts uttalelser i Rt.1982-645. En forutsetning for dette er at foretaket har hatt en reell myndighet til instruksjon og kontroll. Det vil i denne vurderingen ha stor betydning hvor omfattende virksomhet oppdragsgiveren og oppdragstakeren driver. Adgang til instruksjon og kontroll

av egne ansatte er imidlertid ikke et kriterium for at denne har handlet på vegne av foretaket, jfr. bl.a. Rt.1998-652 (om redaktørplakaten).

Ved joint venture kan etter de konkrete omstendighetene samarbeidsprosjektet som sådan ilegges straff. Momenter vil være samarbeidsprosjektets omfang og lengde i tid. Et morselskap vil bare kunne straffes dersom lovbruddet også anses begått på vegne av dette.

For det annet avgrenser tilknytningskravet mot enkelte handlinger. Som i erstatningsretten hefter ikke foretaket for skade som skyldes at *”arbeidstakeren går utenfor det som er rimelig å regne med etter arten av virksomheten eller saksområdet og karakteren av arbeidet eller vervet”*, jfr. skl. § 2-1 nr.1. Forarbeidene forutsetter at det for straffansvaret oppstilles mer omfattende begrensninger enn for erstatningsansvaret. At ansvaret ikke omfatter handlinger som går utenfor det som er rimelig å regne med, medfører blant annet at dersom disse kan karakteriseres som illojale overfor foretaket, vil de kunne falle utenfor. Et eksempel er der noen ansatte dumper industriavfall som er i strid med arbeidsinstruksen, for å bli tidligere ferdig med arbeidet. Fritak for instruksbrudd forutsetter imidlertid at foretaket ikke har kunnet forutse at instruksen ville bli brutt. Dette innebærer at foretaket kan holdes ansvarlig dersom arbeidsreglene er vanskelige å etterleve.

Gjerningspersonens stilling vil kunne spille en rolle i grensetilfeller for vurderingen av om handlingen er utført på vegne av foretaket. Det vil generelt være lettere å si at tilknytningskravet er oppfylt dersom gjerningspersonen har en høy stilling.

Rettstilstanden er kort sagt etter dette at for å straffe et foretak må en enkeltperson som handler på vegne av foretaket ha overtrådt et straffebud, samt utvise den skyld straffebudet krever. Ansvaret omfatter også anonyme og/eller kumulative feil. Man kan derfor si at foretaket straffes på objektivt grunnlag for handlinger som er begått av personer som har handlet på vegne av foretaket.¹⁴⁷ Det kreves i den forbindelse ikke at ledelsen, eiere eller lignende skal kunne bebreides.

---

¹⁴⁷ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.240

Jeg har også drøftet problemstillinger som oppstår når et foretak som risiker straffansvar gjennomgår et eierskifte eller andre endringer. I den forbindelse må det, dersom virksomheten er fortsatt under en ny selskapskonstruksjon, foretas en konkret vurdering av om overtredelsen kan sies å være begått på vegne også av det nye foretaket eller ikke. Relevante momenter vil blant annet være om eierne og ledelsen er de samme som tidligere, og om endringene primært er motivert ut fra et ønske om å unngå straffansvar. Deltakerne i et aksjeselskap eller ansvarlig selskap kan heller neppe unngå sitt ansvar ved å oppløse selskapet. Her vil formålet med oppløsningen være et sentralt moment.

Jeg har videre kort tatt for meg foretaksstraffens fakultative karakter, jfr. § 28. De reaksjoner som kan anvendes, og som er mest praktisk overfor et foretak, jfr. § 48a tredje ledd er også blitt berørt.

Til slutt så jeg på endringene med tanke på skyldkravet i den nye straffeloven § 27 1. ledd. Når denne trer i kraft, kreves ikke lenger at den som har handlet på vegne av foretaket har utvist skyld som vilkår for foretaksstraff. Jeg har i den forbindelse vurdert hvordan en enda mer objektivisert regel forholder seg til uskyldspresumsjonen i EMK art 6(2). Jeg kom her frem til at også et foretak er beskyttet av bestemmelsen, men at proporsjonalitetsvurderingen må ses i lys av at den ikke rammer enkeltpersoner direkte. På bakgrunn av dette, og fordi foretaket fortsatt skal ha en viss diskulperingsadgang, er § 27 i den nye straffeloven neppe i strid med EMK art.6(2)

10 Avslutning

Det har som nevnt hersket mye tvil om gjeldende rett på foretaksstraffens område. Mye har etter hvert blitt avklart, hovedsakelig gjennom rettspraksis, men fortsatt kan foretaksinstituttet fremstå som uoversiktlig og uforutsigbart. Dette er det flere årsaker til. For det første er foretaksstraffen relativt ny. Strafferettens ideer som er utformet med tanke på enkeltpersoner, har en mye lengre historie. Dessuten lar ikke disse prinsippene, som vi har sett, så lett overføre til foretaksstraff. Det kan derfor fortsatt fortone seg som noe uvant med et straffansvar for et institutt som verken kan handle eller utvise skyld.

For det annet er foretaksstraffen fortsatt uklar pga dens fakultative karakter. Det gjør at det i praksis kan være problematisk å skille mellom hva som er vilkår for straff, og hva som kun er et moment i vurderingen av om straff er aktuelt. Dessuten kan det være uheldig å overlate et så stort skjønn til påtalemyndighet og domstolene. Dette vil kunne svekke forutsigbarheten og føre til forskjellsbehandling. Men selv om foretaksstraffen ikke skulle vært fakultativ, er det vanskelig å tenke seg en bestemmelse hvor vilkårene ikke ville måtte åpnet for et betydelig skjønn. Med et så vidtgående ansvar som er tilfelle i dag, og hva som kommer når den nye straffeloven trer i kraft, ville det ellers kunne medført mange urimelige avgjørelser.

Den tredje årsaken til at foretakstraffen er uoversiktlig er den omfattende bruk av forelegg som er på området. Dette innebærer at få saker blir avgjort av domstolene, som igjen har medført at det ikke finnes så mye rettspraksis. Uten adgang for en omfattende bruk av forelegg ville det imidlertid ikke vært adgang til effektivt å reagere mot overtredelser som er gjort på vegne av et foretak på grunn av det store antall overtredelser. Belastningen på påtalemyndighet og rettsapparat ville blitt for stor. Hensynet til rettsikkerhet kan, som Asbjørnsen peker på, tale for at man heller overveier at botens størrelse avgjør om forelegg kan brukes, slik at de større sakene skal være undergitt domstolsbehandling.¹⁴⁸

---

¹⁴⁸ Asbjørnsen s.113

Den nye straffelovs § 27 sitt fokus på hensynene til effektivitet og prosessøkonomi gjennom å ”sløyfe” skyldkravet, vil trolig føre til at foretaksstraff ilegges hyppigere enn hva som er tilfelle i dag, og da spesielt gjennom forelegg. Det vil bli enklere å ilegge foretaket ansvar når man slipper en omfattende bevisvurdering om hvorvidt straffebudets skyldkrav er oppfylt eller ikke. Prosessøkonomisk vil den nye bestemmelsen også være heldig. En annen fordel er at nå trenger ikke skyldvurderingen lengre objektiviseres selv om man er avskåret fra å knytte bedømmelsen til en konkret enkeltperson, jfr. bl.a. uttalelsene i Rt.1988-1356. At foretaksstraffen omfatter anonyme og kumulative feil har som nevnt skapt tvil om hvorvidt det egentlig finnes noe skyldkrav. Den nye bestemmelsen kan dermed bli enklere å forstå på dette området.

Om gjeldende rett eller endringene i ny straffelov oppfyller foretaksstraffens preventive formål best, kan være vanskelig å si noe sikkert om. En måte å se det på er at den preventive effekt blir liten hvis man ikke gjennom et skyldkrav gir foretaket en reell mulighet for å legge til rette for at overtredelser ikke skjer. Dersom foretaket kan straffes uavhengig av gjerningspersonens skyld, kan det oppstå en følelse av at man har liten mulighet for å påvirke ”*sin egen*” skjebne. Slik kan fokus rettes bort fra å unngå overtredelser, fordi man ikke føler det har noen hensikt. På den annen side kan et straffansvar uten skyldkravet ha en større preventiv effekt fordi det kan tenkes at foretaket i større grad tar forholdsregler for å unngå de økte mulighetene for å komme i ansvar.

Et spørsmål er hvordan endringen forholder seg til foretaksstraffens supplerende funksjon. Ved et personlig straffansvar må selvsagt skyldkravet i straffebudet være oppfylt. Det kan virke som om intensjonen er at man heller vil gå etter foretaket framfor den som handler. Man prioriterer med andre ord å straffe foretaket framfor den som handler på dens vegne. Hvis dette er tilfelle, kan dette virke negativt i forhold til foretaksstraffens preventive formål. Det som i størst grad motiverer de som handler på vegne av et foretak mot å begå lovbrudd er neppe at foretaket kan straffes, men muligheten for at de selv risikerer et personlig straffansvar. En svekkelse av det personlige straffansvaret vil derfor kunne være uheldig. Forarbeidene forutsetter imidlertid at spørsmålet om hvorvidt

gjerningspersonen(e) har utvist skyld, og med hvilken skyldgrad, fortsatt skal ha betydning for spørsmålet om det bør ilegges foretaksstraff i den enkelte sak.¹⁴⁹ Derfor vil skyld også i fremtiden ha betydning i saker vedrørende foretakstraff.

At lovgiver har valgt fjerne skyldkravet mener jeg kan innebære at foretaksstraff oppfattes mer som en administrativ sanksjon enn et straffansvar. Også i dag er det visstnok slik at foretak ofte ikke erkjenner noe skyld. Førstestatsadvokat Rune B. Hansen sier at: *”Ikke sjelden uttaler foretak at de vedtar miljøbøter utelukkende for å bli ferdig med saken og at vedtakelsen ikke innebærer erkjennelse av noen som helst skyld”*.¹⁵⁰ Dette kan være uheldig med tanke på foretaksstraffens prevensjonsformål. Noe av det som antas å gjøre straffansvaret mer preventivt enn en administrativ avgift, er at et straffansvar virker mer belastende utad slik at det vil kunne være en motiverende faktor å unngå lovbrudd. Hvis foretaksstraffen utvikler seg til å oppfattes som noe annet enn et straffansvar, kan det hevdes at administrative avgifter eller inndragning vil være like preventivt som et straffansvar. Jeg tror likevel et straffansvar også i fremtiden vil være mest hensiktsmessig, om ikke annet fordi administrative avgifter som tar sikte på å ramme lovbrudd som er begått på vegne av foretak, vil ligge nært opp til et straffansvar.¹⁵¹ Det er da rimelig at foretaket får de prosessuelle fordeler en straffesak vil medføre. At man kaller det noe annet enn straff forandrer ikke realiteten.

---

¹⁴⁹ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.242

¹⁵⁰ Rune B. Hansen, *Foretaksstraff i miljø saker, Miljøkrim.* nr.4 2002 s.17

¹⁵¹ Matningsdal & Bratholm s. 393

11 Litteraturliste

Bøker og artikler:

Andenæs Johs. *Alminnelig strafferett.* 4. utg. Oslo, 1997

Andenæs Johs, ved Magnus Matningsdal & Georg Fredrik Rieber - Mohn *Alminnelig strafferett.* 5. utg. Oslo, 2004

Asbjørnsen, Rasmus *Straffansvar for foretak - strl. Paragraf 48a.* Oslo, 1995 (Forskning om økonomisk kriminalitet Rapport nr. 21- Norges forskningsråd)

Bratholm, Anders *Strafferett og samfunn - alminnelig del.* Oslo, 1980

Bratholm, Anders & Magnus Matningsdal *Straffeloven kommentarutgave. Første Del. Almindelige Bestemmelser.* 2. utg. Oslo, 2003

Eskeland, Ståle *Strafferett.* 2. utg. Oslo, 2006

Hansen, Rune B *Foretaksstraff i miljø saker.* I: Miljøkrim. 2002

Jensen, Pål *Når er foretaksstraff hensiktsmessig – Noen bemerkninger til Rt-1998-652.* I: Lov og Rett. 1999, S. 216-230

Lødrup, Peter *Lærebok i erstatningsrett.* 4. utg. Oslo, 1999

Nowak, Karol *Osyldighetspresumtionen.* Stockholm, 2003

Matningsdal, Magnus *Straffansvar for foretak.* I: Jussens venner. 1998, S. 98-115

Møse, Erik *Menneskerettigheter.* Oslo, 2002

Strandbakken, Asbjørn *Uskyldspresumsjonen "In dubio pro reo."* Bergen, 2001 (avhandling)

Strandbakken, Asbjørn *Uskyldspresumsjonen " In dubio pro reo."* Bergen, 2003

Aall, Jørgen *Rettergang og menneskerettigheter.* Bergen, 1994

Aall, *Rettstat og menneskerettigheter.* 2. utg. Bergen, 2007

Lover:

- 1814 Kongeriket Norges Grundlov av 17. mai 1814
§ 96
- 1902 Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr 10.
§ 27
§ 28
§ 36
§ 40
§ 48a
§ 48b
- 1953 Lov om kontroll og regulering av priser, utbytte og konkurranseforhold (prisloven)
av 26. juni. nr. 4. (opphevet)
§ 53
- 1969 Lov om skadeerstatning (skadeerstatningsloven) av 13. juni nr. 26
§ 2-1
- 1977 Lov om arbeidervern og arbeidsmiljø (arbeidsmiljøloven) av 4. februar 1977 nr. 4
(opphevet)
§ 87
§ 14
- 1978 Lov om kulturminner (kulturminneloven) av 9. juni 1978. nr. 50

- 1981 Lov om vern mot forurensninger og avfall (forurensningsloven) av 13. mars.
1981. nr. 6
§ 78
- 1985 Lov om ansvarlige selskaper og kommandittselskaper (selskapsloven) av 21. juni.
1985 nr. 83
- 1997 Lov om aksjeselskaper (aksjeloven) av 13. juni. 1997 nr. 44
- 1999 Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett
(menneskerettsloven) av 21. mai. 1999. nr. 30
§ 2
- 2005 Lov om straff (straffeloven) av 20. mai 2005. nr. 2005 (ikke i kraft)
§ 20
§ 28
§ 20
- 2005 Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven) av 17.
Juni 2005 nr. 62
§ 4-1

Internasjonale konvensjoner:

Europarådets konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter av 4. november 1950 (EMK)

- Artikkel 6(2)

De forente nasjoners internasjonale konvensjon av 16. desember 1966 om sivile og politiske rettigheter. (SP)

- Artikkel 14(2)

Forarbeider:

NOU 1983:57 Straffelovgivningen under omforming. Straffelovkommisjonens delutredning 1

NOU 1989:11 - Straffansvar for foretak. Straffelovkommisjonens delutredning III

NOU 2002:4 - Ny straffelov. Straffelovkommisjonen delutredning VII

Ot.prp.nr.27 (1990-1991)- Om lov om endringer i straffeloven.

Ot.prp.nr.90 (2003-2004)- Om lov om straff (straffeloven)

Innst. O. nr.55 (1990-1991)- Innstilling fra justis komiteen om lov om endringer i straffeloven.

Innst. O. nr.72 (2004-2005)

Rettspraksis:

Høyesterett

Rt. 1982 s. 645

Rt. 1988 s. 789

Rt. 1988 s. 1356

Rt. 1993 s. 17

Rt. 1993 s. 459

Rt. 1994 s. 299

Rt. 1998 s. 652

Rt. 2000 s. 1451

Rt. 2000 s. 2023

Rt. 2001 s. 1379

Rt. 2002 s. 1312

Rt. 2004 s. 698

Rt. 2004 s. 1457

Rt. 2005 s. 833

Rt. 2007 s. 1684

Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD)

Salabiaku v. France

Dom av 7. okt. 1998. (Application no.10518/83, series A 141-A)

Aannemersbedrijf Gebroeders Van Leeuwen v. The Netherlands

Dom av 25. jan. 2000 (Application no. 32602/96)

Janosevic v. Sweden

Dom av 23. jul. 2002. (Application no. 34619/97)

Vastberga Taxi Aktiebolag and Vulic v. Sweden

Dom av 23. jul. 2002 (Application no. 36985/97)

